

שנת התשמ"ב

הישיבה המאה חמישים וארבע (קנ"ד)

ביום רביעי, י"ד במרחשוון התשמ"ב (11 בנובמבר 1981), בשעה שלוש אחה"צ, בבית האקדמיה בירושלים.

הנוכחים: החברים האדונים א' אבן-שושן, ש' אברמסון, א"א אורבך, ש' אירמאי, ע' איתן, י' בלאו (יו"ר), ז' בן-חיים, א' ברוידא, ג' גולדנברג, א' דותן, מ' מדן, ש' מורג, א' מירסקי, ע"צ מלמד, ש' מלצר, א' פורת, ח' רבין, י' רצהבי, י' שבטיאל.

החברים היועצים האדונים ח' איזק, א' אלדר, א' אמיר, מ' בר-אשר, ש' הראבן, מ' ולנשטיין, א' טל, ד' טנא, מ' מייזלש, מ' מיקס, י' מנצור, א' רובינשטיין.

אורח מומחה, הא' י' פלורסהיים.

עובדי האקדמיה הגברות ש' בהט, ע' קלון, ה' שי והאדונים נ' אפרתי, א' בנדויד וי' לוי.

התנצלו: האדונים נ' ברגרין, ד' סדן, י' שלו, מ' שלי.
האדונים גב"ע צרפתי, מ"צ קדרי וע' אורנן - בחו"ל.

סדר היום: א. ברכות והודעות

ב. אישור זיכרונות הדברים של הישיבות קנ"ב וקנ"ג

ג. הרצאתו של הא' משה בר-אשר: "בירורים בדקדוק לשון חכמים"

ד. ענייני דקדוק:

1. מונחי הדקדוק לבתי-הספר

2. שמות בסיום "סן" (להוציא משקל פעלן)

ה. מונחי דמוגרפיה

א.

הא' בלאו: חברים, אני פותח את הישיבה הקנ"ד. כדבר ראשון ברצוני לברך את החברים החדשים שכיבדו אותנו בנוכחותם: הא' אמיר, הא' אלדר, וכן הא' טל והא' רובינשטיין. איך אומרים? "בעבודת האקדמיה תנוחמו".
הא' דותן ביקש להודיע דבר לפני שאנו עוברים לסדר היום.

הא' דותן: ועדת הלשון של רשות השידור החליטה לקיים ברדיו "יום הלשון העברית". חשוב שחברי האקדמיה ידעו על כך מראש ויאזינו לשידורים ביום זה. הדבר נקבע ליום שלישי בשבוע, י"ב בכסלו התשמ"ב (8 בדצמבר 1981), בעוד פחות מחודש ימים. אני מבקש מהחברים להאזין, ולהעיר את הערותיהם לאחר מעשה, כדי שנוכל לתקן לעתיד ובתכנית לשנה הבאה.

ב.

הא' בלאו: ראשית, אנחנו צריכים להתחיל באישור זיכרון הדברים של הישיבות קנ"ב וקנ"ג. אני מקווה שאין לכם מה להעיר.

זיכרונות הדברים של הישיבות קנ"ב וקנ"ג אושרו.

ג.

הא' בלאו: נשמע עתה את הרצאתו של הא' בר-אשר.

הא' משה בר-אשר

בירורים בדקדוק לשון חכמים

1. העמדת דקדוקה של לשון חכמים היא מלאכה שהוחל בה לפני עשרות שנים בניצוחם של ראשי המדברים במחקר איש איש על פי דרכו. התביעה להשתית את המחקר על כתבי-יד עתיקים ולפנות אל המסורות שבעל-פה שהילכו בתפוצות ישראל הניבה פרות הרבה. הוראינו לדעת מה שְׁנֵתָה לשון חכמים שנשתמרה בכתבי-ידות ובפיהם של חכמים מבני הגולה מזו שנדפסה בדפוסים ידועים ומפורסמים. והמחקר עדיין בעיצומו; בעיקרו של הדבר הוא מתרכז בכתבי-היד ובמסורות שבעל-פה של המשנה. כתבי-היד של חטיבות אחרות של ספרות התנאים ושל ספרות האמוראים נחקרו אך במעט. (אפשר להוציא מכלל זה את כתבי-יד רומי 66 לספרא, שנחקר בידי א' פורת וג' הנמן זכרונם לברכה ובידי י' ייבין יבלח"א וכן העברית של כ"י רומי 30 לבראשית רבה שנחקרה בידי מ' סוקולוף). אחד מאלה הוא כתבי-יד רומי 32 לספרי במדבר ודברים.

2. כבר מזמן העמידו החוקרים על חשיבותו של כתבי-יד זה ואף הציבוהו בראש כל העדים של הספרי. הדבר מצא את ביטויו במהדורתו של א"א פינקלשטיין לספרי דברים, שהביאו כנוסח הפנים בחיבורו. אף מערכת המילון ההיסטורי של הלשון העברית של האקדמיה ראתה אותו מקור ראשון ועיקרי להכנת אוצר המלים מן הספרי. גם מנחם כהנא הכותב כיום עבודת דוקטור על ספרי במדבר בחר בו כנוסח הפנים במהדורה שהוא עתיד להוציא. אף הוא חוזר ומבסס בראיות חדשות ומאלפות את מעמדו הבכיר על-פני כתבי-היד האחרים של הספרי. למרות כל זאת, טרם זכתה לשונו של כתבי-היד לבירור של ממש. עיון מפורט שעיינתי בו באחרונה מגלה עשרות רבות של קווי לשון מעניינים הן בפרטות והן בכללות. תוצאות בירורן של שאלות רבות משוקעות במאמר שמסרתי לפרסום בכתב. שאלות אחרות עוד לא הגיעה שעתן ועוד אשוב אליהן בעזר ה'.

3. מאחר שהיריעה העומדת כאן לרשותי קצרה היא, אדון בקופיה בשלושה עניינים בלבד. במיוחד אתן דעתי לפרטי-לשון שהאמונים על הדקדוק הטברני של המקרא ועליו בלבד, או אלה שמורגלים בעיקר בספרים שלנו לספרות חז"ל עשויים לחוש בהם צד זרות. ואנו שלימדונו רבותינו שמסורתיה של העברית מגוונות היו ופניה של זו נבדלו מפניה של זו במעט או בהרבה, אנו נותנים דעתנו על כל דבר שלא נודע ומצרפים פרט לפרט כדי להעמיד את בניינה של לשון חכמים.

ארמוז תחילה לכמה עניינים שנודעו עד כה מכתבי-יד אחרים בדוגמות ספורות בלבד ומציאותם בכתב יד רומי מאששת אותם ומחייבת את המחקר לתת להם משקל של ממש.

4. כל המצוי אצל דקדוק לשון חז"ל יודע שהן בניין נפעל והן בניין נתפעל משמשים בעיקר שימוש סביל (פסיבי) ובמידה לא מבוטלת אף שימוש חוזר (רפלקסיבי), אך מי שיזדקק לכתבי־יד יגלה, שאף השימוש הפעיל הידוע מן המקרא לא נכרת כליל מלשון חז"ל. לשונות מעין "ונשברתי את לבם הזונה" שביחזקאל (ו,ט), "ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב אשר באזניהם" שבשמות (לב,ג), יש להם המשך גם בספרות חז"ל ובקדומה שבהם, בספרות התנאים.

5. כמה וכמה דוגמות עולות מכ"י רומי:

בפסקה צח אנו קוראים: "יכול כדרך שכנסו הימנו הרבה כך אכלו ממנו הרבה ת"ל הבשר עודנו בין שניהם" (מהדורת רח"ש הורביץ עמ' 97 שו' 12-13), גרסת כ"י רומי שונה במעט: "יכול כדרך שנכנסו הימנו הרבה כך אכלו הימנו הרבה" (עמ' 110 בכתה"י שו' 18, על פי המהדורה הפאקסימילית של הוצאת מקור ירושלים תשל"ב). הצורה "נכנסו" לעומת "כנסו" של רוב עדי הנוסח משוקעת גם בדפוס הראשון של הספרי.

בפסקה קכג שנינו: "והזה אל נכח פני אהל מועד וכו'... אם אמרת בפנימיות שהם מכפרות לפיכך מעכבות זו את זו תאמר בחיצוניות שאין מכפרות" (ר' הורביץ עמ' 154 שו' 14-155 שו' 2) כ"י רומי גורס: "אם אמרת בפנימיות שהן מכפרות... תומר בחיצוניות שאין מתכפרות" עמ' 131 שו' 8-9 בכתב־היד, אף הצורה הראשונה 'מכפרות' אפשר שהיא צורת נתפעל ר' להלן סעיפים 8-13).

ועוד דוגמה מפסקה קנ, שנינו שם: "ר' עקיבא אומר נאמר הביאו עומר בפסח שתתברך לכם תבואה שבשדות ונאמר הביאו ביכורים בעצרת כדי שיתברכו לכם פירות האילן וכו' (ר' הורביץ עמ' 196 שו' 7-9) כנגד גרסת רוב עדי הנוסח, מצינו בכ"י רומי: "... הביאו ביכורים בעצרת שיתברך עליכם פירות האילן וכו' ". הכ"ף הסופית של "שיתברך" מלמדת שלא נשכחה וי"ו והתיבה לא היתה מעיקרא "שיתברכו" כמצוי בכתבי־יד אחרים. הנוסח הזה מכוון לומר "המברך יתברך (=בְּרַךְ) עליכם את פירות האילן". במשפט זה "פירות האילן" הוא מושא במשפט ולא נושא.

6. שימוש זה יש לו רעים בכתבי־יד אחרים ובכללם כתב־יד קאופמן, נזכיר כמה מהם: "רבי שמעון בר רבי אומר, הרי הוא אומר: רק חזק לבלתי אכל הדם כי הדם הוא הנפש, ומה אם הדם שנפשו של אדם קצה הימנו, הפורש ממנו מקבל שכר, גזל ועריות שנפשו של אדם מתאוה להן ומחמדתן הפורש מהן על אחת כמה וכמו" (משנת מכות ג, טו). בפרטים רבים נבדל נוסח משנה זו בספרים שלנו מן הנוסח שנשמר בכתבי־יד עתיקים. נזכיר רק אחד מהם: כנגד "ומחמדתן" של כתבי יד רבים והדפוסים המצויים מקיימים כ"י קאופמן, כ"י לו וקטע אחד מגניזת קאהיר וכן שני דפוסים קדמונים של התלמוד (דפוס ויניציה ב' רפ"א ודפוס יוסיטיניאן) את הגרסה מתחמדתן (נקדן כ"י ק מוחק את התי"ו וקורא פיעל: ומחמדתן).

ועוד דוגמה ממשנת אבות ד,יד: "ר' נהוראי אומר הווי גולה למקום תורה ואל תאמר שהיא תבוא אחריד שחבריד יקיימוה בידך", במשנת כ"י קאופמן יש כמה וכמה הבדלים בנוסח משנה זו ובכלל זה בפועל האחרון - "שחבריד יתקיימוה בידך", הנקדן הוא שהיטה אחרי הרבים לקרוא "יקיימוה בידך". וכן מצינו בכ"י לונדון לספרי דברים פסקה שלה: "צריך אני להחזיק לכם טובה שתקיימו את התורה אחרי" (מהדורת א"א פינקלשטיין עמ' 385 שו' 5-6). ויש עוד דוגמות רבות כיוצא בזה.

7. על צד האמת יש לומר שהתופעה הזאת נשמרה גם בספרים שלנו כגון בפועל התקבל, למשל "התקבלת כתובתך" (כתובות ט,ח) ועוד. אך יש להדגיש דבר אחד: פועל זה, שהיקריותו רבות ניצל מידיהם של מעתיקי הספרים. לעומת זאת דוגמות אחרות רבות בפעלים אחרים שנזדמנו אך לעתים רחוקות נעקרו מן הספרים כבר בדורות קדמונים. ורק גילויים של ספרים דווקנים מחזיר אבדה לבעליה.

ב. הידמות תי"ו של בניין נתפעל

8. הידמות תי"ו של בניין נתפעל לפ"א הפועל ידועה בלשון התנאים בעיקר לפני עיצורים השווים לה במקום החיתוך (עיצורים הומורגאניים), היינו לפני דל"ת, תי"ו וטי"ת כגון נְדִירָה/נְדִירָה, מְתַרְגֵּם/מְתַרְגֵּם, מְטַהֵר/מְטַהֵר, כפי שידענוה מן הניקוד הטברני של המקרא [במקרא הידמות תי"ו מזדמנת פה ופה גם לפני עיצורים אחרים כגון תְּכוּןָ (במדבר כא,כז), תְּנַשָּׂא (שם כד, ועוד)]. לפני עיצורים אחרים נזדמנו עד כה דוגמות ספורות וחוקרים פקפקו במהימנותן ובקדמותן. כגון נִמְלֶךְ בכ"י פארמה ב' במשנת ידיים פרק ב' הלכה ג' במקום נִמְלֶךְ שבכ"י אחרים, המזדמנת לרוב בכ"י פארמה ב' גופו.

9. העיון בכתב־יד רומי מלמד שזו הייתה כנראה תופעה רווחת הרבה יותר ממה שידענו עד עתה. בפסקה ק' מצינו: "אוכלים עראי מן העיסה עד שתתגלגל בחיטים ותיטמטם בשעורים... ר' יוחנן בן־נורי אומר משתגלגל בחיטים ובשעורים" (ר' מהדורת רח"ש הורביץ עמ' 114 שו" 2-7).

(א) 'שתתגלגל בחיטים' היא הגרסה ברוב עדי הנוסח אך כ"י רומי גורס: "שיתגלגל" וברור שהיא גרסת כ"י רומי היא גרסת כל כתבי היד האחרים, אלא שכאן התי"ו שנטמעה בגימ"ל לא צויינה בכתב (ותנועת שי"ן הזיקה צויינה בכתב מלא יו"ד).
(ב) 'משתגלגל בחיטים ובשעורים' שהביא הורביץ בפנים היא גרסת כ"י רומי, רוב כתבי־היד האחרים גורסים משתתגלגל. וכן מצינו במשנת חלה פרק ג' הלכה א, שלושה קטעי גניזה ושישה כתבי־יד גורסים עד "שתגלגל" לעומת "שתתגלגל" של רוב כתבי היד והדפוסים.

נקדנים, כגון נקדו כ"י פארמה א', שניקדו שְתִגְלֶל בפייעל גילו דעתם בפרהסיה שלא עמדו על הצורה המסורה להם.

(ג) בפסקה קמג מצינו: "בקדש הסך נסך שכר לה, שיתנסכו בקודש ובקודש יבלעו" (הורביץ עמ' 190 שו" 3). הגרסה שיתנסכו מקויימת בכל עדי הנוסח. לעומת זאת רומי גורס: "שינסכו" וכן גורס רבינו הלל. וקרוב הדבר שאין כאן צורת פיעל אלא נתפעל שהתי"ו שלה נטמעה בנו"ן התוכפת לה.

(ד) בפסקה קה שנינו: "עד כמה יאריך אדם בתפילה, א"ל לא יאריך יותר ממשה שנאמר: "ואתנפל לפני ה' כראשונה את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה" (דברים ט, יח, ר' הורביץ עמ' 104 שו" 18-20). כ"י רומי שינה מלשון הכתוב וגרס: "ואפפל לפני ה' את ארבעים יום וכו'". "ואפפלי" ובהגהה נתלתה הת' על הרווח שבין אל"ף לפ"א במלה זו, ביקש המתקן לקרוא ואתפלל. וברי שהיד הראשונה בכה"י לא רק שינתה מלשון הכתוב וְאֶתְנַפֵּל אלא שיבצה צורה שנטמעה בה בתי"ו: וְאֶפְלֵל. (וְאֶפְלֵל=וְאֶתְנַפֵּל במקום ואתנפל בכ"י רומי עלה מן הסתם בהשפעת הפסוקים הסמוכים דברים ט',כ,כו).

(ה) ועוד דוגמא אחת, בפסקה קכד מצאנו: "והיתה לעדת ישראל למשמרת מגיד שמשמרת ימים על ימים ושנים על שנים" (ר' הורביץ עמ' 159 שו" 8-9). בכ"י רומי מצינו צורה ללא תי"ו - שמשמרת ורק מגיה מאוחר הוא שתלה תי"ו על גבי השורה.

ונעיר כמה הערות בשולי הדברים:

10. הערה (א): הצורה האחרונה - משמרת - צד עניין יש בה שכן התייזו בתיבה זו מידמה לפ"א הפועל לא רק כאשר היא סוגרת הברה (או כפי שאנו אומרים בלשון בני אדם כאשר היא באה בשווא נח היא נטמעת בעיצור התוכף לה), אלא אף כשהיא פותחת את ההברה היא מידמה לעיצור הקודם לה. איש לא יטען, שלפנינו תהליך רגיל של מתשמרת < משמרת כמו בכל יתר הצורות, שכן השיכול בין תיזו הבניין לבין עיצור שורק בהתפעל/נתפעל הם מן המורשה הקדומה בעברית כפי שמלמדות אחיותיה. והדברים ידועים.

11. הערה (ב): יש להדגיש, כמובן, שלא כל צורה בחסרון תיזו לפני פ"א הפועל הנראית לכאורה צורת נתפעל יש לפרשה בדרך שפירשנו. שכן אפשר שהיא נתונה בבניין אחר. ותבוא הדוגמא הבאה ותפרש את הדברים. בפסקה קלב נדרש הפסוק "לאלה תחלק הארץ בנחלה במספר שמות" ובלשון הספרי "הארץ מתחלקת" בנתפעל. במהדורת הורביץ שהושתתה על כמה עדי נוסח, מצאנו חמש פעמים את הצורה "התחלקה" בנתפעל, אך בכ"י רומי מצינו "נתחלקה" (ארבע פעמים) וגם "נחלקה" (פעם אחת). לכאורה אף כאן נחלקה משקפת תיזו שנטמעה בחי"ת < נתחלקה > נחלקה. אבל אין מניעה להניח שהדרשה השתמשה פה בלשון חז"ל ופה היא הלכה אחר לשון הפסוק וקראה נחלקה בנפעל.

12. הערה (ג): בדברינו אלה אנו קוראים תגר על הרבה צורות פיעל המשמשות שימוש סביל (פסיבי) בלשון חז"ל. כנגד מה אמורים הדברים? - הדברים אמורים כנגד תופעה רווחת בכתבי יד טובים: הרבה צורות פיעל משמשות שימוש סביל בפעלים שעיקר שימושן של פיעל בהם הוא שימוש פעיל. ואתה מתפתה לחשוד שהצורות הסבילות אינן אלא צורות נתפעל שנדמתה בהן התיזו. דברים אלה אמורים בפעלים רבים שחילופים אלה עולים בהם בעיקר בביוני או בעתיד, "זמנים" שצורותיהם של פיעל ונתפעל לא נבדלו זו מזו בגילוי העיצורי אלא בחסרון התיזו בזו ובקיומה בזו. ואם מצאת 'מפעל' שעניינו מתפעל כגון הניקוד מעשר שעניינו מתעשר אתה נוטה לחשוב שמסורת הניקוד מסופקת, ואין כאן אלא בניין נתפעל שנטמעה בו התיזו בפ"א הפועל, היינו מפעל=מעשר לפנינו. אך סוגיה זו מחייבת בירור לעצמה במקום אחר ובזמן אחר.

13. קיצורים של הדברים. הדוגמות של הידמות תיזו, שמצינו בכ"י רומי שאינן תלויות בסברה, והשוואת נוסחות כתבי היד מאששת אותן, מוציאות את הדוגמות הבודדות שנמצאו בכ"י אחרים מכלל ספק. וקרוב הדבר שתופעה זו, שהיתה רווחת בארמית של א"י על כל ניביה (ולא רק בה אלא אף בניבים ארמיים מחוץ לא"י), נוהגת הייתה אף בלשון חז"ל. שאלה לעצמה היא, האם התופעה מקורית היא, ומשתלשלת ועולה עד תקופת הדיבור העברי בא"י או שמא לפנינו מעשה ידיהם של סופרים שהארמית הייתה מדוברת בפיהם חודרת אף לכתבים עבריים שהם מעתיקים? אך שאלה זו חורגת מתחום בירור של סוגיה זו ונוגעת לשורה של בעיות עקרוניות שביורר תולדותיהן הוא פרשה סבוכה ביותר ונוגעת בתולדות המסירה של לשון חכמים. דברים אלה מחייבים הרחבת היריעה, וספק אם כבר עומדים לרשותנו כל הכלים לבירורם.

ג. גולח - צורת עבר ולא צורת פעל היא

14. בשלוש פסקות מפרשת ניזר נזדמנה בספרי כצפוי כמה וכמה פעמים הצורה גילח. בשלושה מקומות גורס כ"י רומי גולח כנגד גילח שבכל עדי הנוסח האחרים.

(א) בפסקה כה (מהדורת הורביץ עמ' 30 שו' 17, עמ' 31 שו' 1): "מגלח יום שלושים ואחד ואם גילח יום שלשים יצא ת"ל 'עד מלאת הימים אשר יזיר לה' וכבר מלאו ימי נזירותו או אפילו אמר הריני נזיר מאה ימים אם גילח ביום שלשים ואחד יצא וכו'", בכתב יד רומי שנוי הקטע בשינויי נוסח אחדים ומצינו בו: "מגלח... אם גילח יום ל יצא... ואם גולח ביום ל יצא... אם גילח ביום לא לא יצא וכו'" (עמ' 88 שו' 41-17 בכתב-היד).

(ב) בפסקה לו שנינו: "נמצינו למדים שמתחיל למנות מיום שגילח" (מהדורת הורביץ עמ' 36 שו' 14-15), זוהי גרסת רובי העדים; לעומת זאת כ"י רומי גורס: "נמצ' למדין שמתחיל למנות מיום שגולח" (עמ' 90 שו' 18-19 מלמטה בכתב-היד).

(ג) בפסקה כח: "גילחנו, מיכן אמרו תגלחת טומאה כיצד מגלח ואח"כ מביא ואם הביא ואח"כ גלח לא יצא" (הורביץ עמ' 35 שו' 13-14) כן מצינו בכל העדים, כנגד זה גרסת כ"י רומי היא: "מיכן אמרו... מגלח ואחר כך מביא ואם הביא ואחר כך גולוח (והועבר קו על גבי הוא"ו השנייה) יצא" (עמ' 90 שו' 10-11 בכתב-היד).

15. מה טיבו של חילוף זה, גילח (גלח) של כל העדים לעומת גולח של רומי? לכאורה, מה דבר פשוט יותר מאשר לומר שכ"י רומי מקיים כאן צורת פֶעַל בעבר גִלַח. ואכן כך ראה הרואה לקבוע בקונקורדנציה של מפעל המילון ההיסטורי, שניתח את כל שלוש הדוגמות צורות עבר של פועל. ואם נסתפק ספק כלשהו הוא נסתפק לא בניתוח הצורה אלא בקריאת התיבה עצמה. בכל שלוש הפעמים הוא הציב סימן שאלה על הוי"ו שבכתב-היד, כאומר שמה לפנינו יו"ד ולא וי"ו. אך מי שנדרש לכתב היד עצמו, לא יקפז בקריאה בווי"ו (כפי שהיטיבו לקרוא חוקרים רבים שהראיתי להם את תצלום כתב-היד).

16. בכל זאת הבנת צורות אלו כצורות פועל מוקשית היא מעיקר הדבר. שכן כבר לפני זמן רב הראו חכמים, וראשונים להם פרופ' משה צבי סגל ובר פלוגתא דידה רבי חנוך ילון, תהא מנוחתם כבוד, שבניין פועל אינו משמש למעשה בלשון חכמים. (ר' מ"צ סגל, דקדוק לשון המשנה, תל-אביב תרצ"ו, עמ' 116: "מבנין זה [פֶעַל] נשתמר בצורה חיה... רק הבינוני. משאר חלקי הפֶעַל נמצאים רק שרידים מעטים". עי"ש. ור' ר"ח ילון, מבוא לניקוד המשנה, ירושלים תשכ"ד, עמ' 128: "לשון המשנה ביטלה כמעט לגמרי את בנין פֶעַל, פסיב הכבד, בעבר ובעתיד". ור' הספרות הנרמזת שם סוף עמ' 136.) ואמנם זוהי התמונה העולה מבדיקתם של הטובים בכתב-היד של ספרות חז"ל. רק צורות הבינוני - מִפְעַל - המביעות את שם התואר הפסיבי-סטטי של בניין פיעל עדיין משמשות שימוש חי ורווח, כשם שהבינוני הפועל משמש לבניין קל אחרי שנכרת מן הלשון הסביל הפנימי (של בניין קל) בעבר ובעתיד, והדברים עתיקים.

17. לפיכך מתקשה אני לראות בצורות גולח של כ"י רומי צורות מבניין פועל. האפשרות שלפנינו צורת גולַח בבניין קל רחוקה היא ביותר לא רק משום שהפועל גילַח משמש בכל היקרויותיו בבניין הכבד בלבד (גִלַח, מגולח, נְתַגְלַח) אלא גם מפני שלפחות באחד ההקשרים מתבקשת צורת עבר ("פֶעַל"): "מגלח ואח"כ מביא ואם הביא ואחר כך גילח לא יצא", הפועל "הביא" בעבר מזמן אחריו עבר "גילח" או "גִלַח" ולא בינוני גולַח. אם כך, אם אכן צורת עבר לפנינו, שמה אין גולח אלא צורת גילח ושגגת מעתיק לפנינו שנתארכה לו היו"ד לוי"ו. דבר זה רחוק הוא בעיני ובעיני מי שמכיר את דווקנותו של מעתיק כ"י רומי. עלינו להניח שהוא שגה, ומשוגתו עלתה לו פעמים שלוש, בשלושה מקומות סמוכים זה לזה. מבקש אני להציע פתרון אחר; נראה שלפנינו באמת צורת פיעל כשרה והוי"ו מקורית היא ולא שגגת העתקה; היא באה לשקף את התגוונות התנועה הקדמית e, i, או a ל-u או ל-o בהשפעת הלמד התוכפת.

18. תופעה דומה לזו לפני עיצור שפתי או לפני רי"ש, כבר עמדו עליה חכמים, כגון ריבוא <רובו, טמא> טומא וכיוצא בהם ובכלל זה דוגמות מכ"י רומי כגון "רוב השבט" במקום "רב השבט" (פסקה קלא מהדורת רח"ש הורביץ עמ' 172, "אמרה לו: איני נשמעת אלא לגדול שבכם שהוא כיוצא במשה רבך אמר לה: אף אני רב השבט"), קָרְדוּם <קורדום, בְּרִיָּה> בוריה וכיוצא בהן.

(לעניין עיצור שפתי, השווה מה שכתב פרופ' ז' בן-חיים, המילון ההיסטורי ללשון העברית של האקדמיה ללשון העברית, ספר המקורות, חלק ראשון, למן חתימת המקרא ועד מוצאי תקופת הגאונים, ירושלים תשכ"ג, עמ' 10 הע' 9 והספרות שנרמזה שם, וכן מש"כ פרופ' י' קוטשר בספרו הלשון והרקע הלשוני של מגילת ישעיהו השלמה ממגילות ים המלח, ירושלים תשי"ט, עמ' 391-392, ור' מה שכתבתי בספרי, פרקים במסורת לשון חכמים של יהודי איטליה על פי כתב־יד פאריס 328-329, ירושלים תש"ם, עמ' 20 ו-21, וכן לשוננו מג (תשל"ט) עמ' 186-190. לעניין השפעת העיצור רי"ש השווה קוטשר, שם, עמ' 391-392, ור' ספרי ה"ל עמ' 19, 65 וכן "מבוא ללשונו של כתב־יד פאריס ב' למשנת סדר טהרות", בקובץ מאמרים בלשון חז"ל, חלק א', ירושלים תשל"ב (תשל"ז), עמ' 171-172).

19. התגוננות התנועה הקדמית לאחורית נראה שהייתה נוהגת אף לפני למ"ד, כפי שהראה מורי המנוח פרופ' יחזקאל קוטשר זכרונו לטובה ולברכה, בכמה מלים שאולות: המלה *καλαμος* הפכה קולמוס, *caligas* הייתה הגויה לא רק קְלָגָס אלא אף קולגוס כעדותו של כתב־יד קאופמן במשנת סוטה פרק ח' הלכה א. וכן *ammakarra* המוכרת לנו לא רק בצורה אֲמַרְכַל אלא גם בצורות אמרכול ומרכול (השווה י' קוטשר, ערכי המילון החדש לספרות חז"ל, כרך א', בעריכת י' קוטשר, רמת־גן תשל"ב, עמ' 38, 78-79, 90 ואילך). תופעה זו מצאתי לה רעים ועדים נאמנים בעברית במסורתו של כתב־יד מצוין מתימן, הלוא הוא כתב־יד יהודה לוי נחום לסדר מועד. מצאנו שם פְּלָפֶל (שבת ו,ה), פְּלָפְלִין (ביצה ב, ח"ט) כנגד פְּלָפֶל או פְּלָפֶל (פְּלָפְלִין/פְּלָפְלִין) שבכתב־יד אחרים. וכן גִּלְגַל ב"ס (עירובין י,יד) לעומת גִּלְגַל שבמסורות אחרות. קרוב בעיניי שאף גולח משקפת מעתק *i l-u* או ל"ס. אמור מעתה, היא גילח היא גולח ואין ביניהן אלא הפרש ההגייה. צורה מקורית זו נשתכחה או שמה הושכחה משום שלא תאמה את כללי הדקדוק, ואין דקדוק בסתם אלא הדקדוק הטברני.

20. ואין זאת צורת פיעל היחידה בלשון חז"ל שנתקרבה לצורת פועל מקראית או נזדהתה עימה זיהוי גמור, בעקבי השינויים הפונטיים הנזכרים. מצינו כיוצא בה בכתב־יד שונים ולא רק בזמן עבר שלא נהג בו עוד בניין פועל בלשון חכמים, אלא אף בבניוני שנתקיימו בו זו בצד זו הצורה הפעילה והצורה הסבילה. כגון תיבת מרובה, העשויה לפיעל ועשויה לפועל, ורק ההקשר התחבירי מסייע בפירושה הנכון.

21. בשלושת העניינים שהצעתי, השימוש הפעיל של נְפַעַל ושל נְתַפְעַל, הידמות התיי של נְתַפְעַל והדיון בצורה הבודדת גולח, לא הצגתי אלא מעט מהרבה משפע החומר העולה מכ"י רומי 32 לספרי במדבר. אף אם בירורו של פרט זה או זה מחייב ראייה אחרת מזו שהצעתי, תרומתו של כ"י רומי להכרת לשון חכמים בעיניה עומדת. עינינו הרואות, דקדוק לשון חכמים צריך בנייה. וקודם לבנייה מצפה מלאכת האיסוף והליקוט. צריך אדם להתייגע יגיעות הרבה, ולצרף פרט לפרט מכאן ומשם כדי להעמיד כל סעיף וסעיף מסעיפי הדקדוק. והם הם הדברים בבניין אוצר המלים בבירור ובעיבודו. כתב־יד רומי 32 לספרי מזמן לנו שפע לבנים בבניין הגדול לכשיוקם.

הא' בלאו: אנחנו מודים לא' משה בר־אשר על שזיכה אותנו בהרצאה מעניינת, ועל שקיים, או אולי צריך לומר מעתה, על שהתקיים את המסורת של הרצאות בעת הישיבות.

1. מונחי הדקדוק לבתי-הספר

הא' בלאו: אנחנו עוברים לסעיף העיקרי של עיסוקנו - ענייני דקדוק. מסיבות של יעילות מבקש אני להקדים את סעיף "מונחי הדקדוק לבתי-הספר". אנא, עיינו בדף הנוסף שקיבלתם.

כאן נוסף לרשימה שהייתה לנו הפועל לתַעֲתֵק. אישרנו כבר את שם העצם תַעֲתֵק וכאן נוסף לכך הפועל לתַעֲתֵק. נוסף לזה מחקנו את "קָלְלִי הַשְּׁכָתוּב", ואולם "תַקוּן יִתְר" ו"מַלְת חֲבוּר" יישארו, כי כך מקובל ומשמש בציבור, ואף בלעז יש conjunction בצד asyndetic. דבר נוסף, במקום ה"כינוי הַחֲבוּר" החלטנו על ה"כינוי הַדְּבוּק". הסיבה לכך היא, שבמונחי ועד הלשון בזמנו בא באמת ה"כינוי החבור"; אחר כך ערער על זה הא' ילון, ואז תוקן הכינוי ל"דְבוּק" במקום "חֲבוּר". ראו את לשוננו כרך י"א (ע' 333).

הא' מורג: אבל זה מופיע בספרי הדקדוק.

הא' בלאו: בספרי הדקדוק מופיע גם "חֲבוּר" וגם "דְבוּק", וקראנו שהיה גם "צְמוּד". על כל פנים, לגבי ה"כינוי הדבוק" הייתה לא סתם קביעה של ועד הלשון, אלא שוועד הלשון שינה בזמנו את ההחלטה, ובמקום "כינוי חֲבוּר" קבע "כינוי דְבוּק". אם אתם מסכימים לכך, נשנה זאת.

הא' דותן: מה הנימוק לשינוי?

הא' בלאו: הנימוק הוא, ש"הכינוי הַדְּבוּק" היה מקובל בימי הביניים. הא' ילון ערער על ה"כינוי החבור" ואז הוחלט על "הכינוי הַדְּבוּק" כמקובל. מאחר שכך נתקבל אז, והנימוק נתקבל, על-כן נראה לי שמן הראוי שנסכים ל"כינוי דְבוּק".

הא' מנצור: האם נכון הוא כי המלה "חֲבוּר" נתקבלה בספרי הלימוד? אם כן, שמא כדאי לשמור את המונח "דְבוּק" לעניין אחר שנזדקק לו.

הא' בלאו: אני חושב שבמונח "כינוי חבור" אכן משתמשים. מה שקרה היה, שלמעשה, ברשימה הכוללת של מונחי הדקדוק, בלשוננו ז', נמצא "כינוי חבור", ורק בלשוננו י"א, ובחוברת עצמה, הופיע "כינוי דבוק". אני כמעט משוכנע, שהשתמשו ב"כינוי חבור", כי ראו את הרשימה כולה, ולא שמו לב, ש"חבור" תוקן ל"דבוק". עובדה שגם אנחנו הצענו "כינוי חבור" וגם אנחנו לא ידענו זאת. כאשר הא' בן-חיים הביא את הערעור, הוא הפנה את תשומת לבנו ל"כינוי דבוק", וקיבלנו את ערעורו. אני מניח, שתחילה הצענו "חבור", מפני שחשבנו, שוועד הלשון אישרו, ולא ידענו שמונח זה שונה.

הא' בן-חיים: למונח כינוי דבוק המובא לאישור המליאה, אני מבקש להעיר הערה היסטורית. במונחי הדקדוק שקבע ועד הלשון ופורסמו בלשוננו כרך ז' (ע' 404 ואילך) נקרא כינוי זה חבור. דומה אני שהוא נתחדש באותם הימים. כשפורסמו המונחים ערער חנוך ילון על מספר ניכר מהם ובכלל על "חבור". עיקר טענתו היה, כי התעלם ועד הלשון ממונחים שרווחו הרבה במסורת הדקדוק העברי וחדש תחתם מונחים, כנראה מחוסר ידיעת הקיים בספרות הדקדוק. ועד הלשון חזר ועיין במונחי הדקדוק לאור ערעורו של ילון, ושינה אחדות מקביעותיו, ובהן גם ביטל את ה"חבור" מפני ה"דבוק". תיקוני ועד הלשון (נתפרסמו בלשוננו י"א, ע' 333 ואילך) נעלמו תחילה מעיני הוועדה של האקדמיה, ועל כן לא נכלל "דבוק" מעיקרא ברשימה. עתה הוא מוצע לאישור המליאה. כך קרה אף

בעניין "תווית האיידוע" המוצעת כאן בטעות, כי כבר תיקן ועד הלשון (לשוננו, שם) "תווית מסתמת", וכך צריך להיות.

הא' מורג: השאלה היא, אם אנו מבקשים לקבוע מונחים, שלגבי התלמיד אין להם קשר אסוציאטיבי ברור. למונח "כינוי חבור" או "צמוד" יש קשר אסוציאטיבי לתפקידו של הכינוי, בעוד שהמונח "דבוק" מזכיר את הדבק. אני חושב שאין עלינו להשתמש במונח, רק מפני שהוא נהג בימי הביניים. רבותי, זאת היא שאלה עקרונית. נדמה לי, שהעדיפות של המונחים "כינוי חבור" או "צמוד" עולה על זאת של המונח "כינוי דבוק". אני מבקש לשמוע דעתם של חברים אחרים.

הא' מנצור: אני מבקש להצביע.

הא' בלאו: אני מעמיד להצבעה את "הכינוי הדבוק", לעומת "כינוי חבור" ו"צמוד".

הא' בן-חיים: "כינוי צמוד" לא הוצע.

הצבעה

בעד הכינוי הדבוק - 18

בעד הכינוי החבור - 10

הא' בלאו: נתקבל "הכינוי הדבוק", ואני מבין שאין התנגדות אף למונחים האחרונים שהוזכרו.

הא' דותן: אני מבקש להתיר להשתמש בשני הכינויים, גם "דבוק" וגם "חבור", והבוחר יבחר. אני מבקש להצביע על האפשרות להשאיר את שניהם.

הא' בלאו: נראה לי שזו הגרועה מכל האפשרויות, אם נאפשר את שני המונחים, כי אז לא חשוב איזה מונח נתקבל. מדובר על הוראה בבת-הספר, ולא ניתן שבבת-הספר ישתמשו בשני מונחים.

הא' דותן: איני מקבל זאת, אני מבקש להצביע.

הא' בלאו: אני מעמיד להצבעה את ההצעה, לאפשר שימוש בשני המונחים.

הצבעה

בעד שימוש בשני המונחים - 6

נגדו - 18

ההצעה לא נתקבלה.

הא' בלאו: עד עכשיו דחיתי הודעה על דבר-מה, ונראה לי שעתה ניתן לדבר על עניין זה. אתם זוכרים, שלפני שנתיים החליטה המליאה להקים מוסד של שני ועדים. הכוונה הייתה להביא לפניכם, בתחום המינוח ובתחום הדקדוק, עניינים שסוננו כבר לפני כן, לא רק בוועדה ובוועד, אלא גם בישיבה של שני הוועדים. שני הוועדים האלה כוללים חלק גדול של חברי האקדמיה, וכך יהיה הדיון במליאה קל יותר אחר כך. כך עשינו לגבי כל מונחי הדקדוק לבתי-הספר. אבל יש עניין אחד שלא דנו בו, כי הא' בן-חיים רוצה לערער על מונח מסוים כאן. בעצם, הדיון הזה התקיים כבר בישיבה קמ"ד, אם איני טועה, אבל בא עתה ערער חדש, ועלינו לדון עוד פעם באותה השאלה, באשר שני הוועדים לא החליטו בעניין.

הא' בן-חיים: ברשותכם חברים, העניין הזה לא הובא לפני שני הוועדים אלא במישרים לפני המליאה, כי זהו ערעור על החלטה של המליאה. בישיבת המליאה ביום כ' בטבת התש"ם נדונו הצעות הוועדה למונחי דקדוק, לצורכי הוראת הלשון בבתי-הספר. פעולה חשובה מאוד פעלה הוועדה בבדיקת המונחים שקבע ועד הלשון ופרסמם בשנת תרצ"ו, לאור צורכי הוראת הלשון ודרכי הוראתה בימינו. המליאה אישרה את רוב הצעותיה של הוועדה, תיקוניה וחיידושיה, ולא נותרו אלא ספקות אחדים שנתבקשה המליאה היום להכריע בהם.

אני בא לבקש מן המליאה היום שתחזור ותעיין בקביעה אחת שקבעה אז, כי לפי עניות דעתי יש בה משום מכשלה. בנוהג אצלנו, המליאה חוזרת ודנה בעניין שכבר החליטה עליו, אם ראה חבר לערער, אפילו אם כבר פורסמה ההחלטה ברבים. ההחלטה שאני מערער עליה עדיין לא פורסמה.

בתחום הפועל קיימה הוועדה את הנוהג מימים ימימה, שלא להבחין במונחים בין המושג הכללי והפילוסופי time ובין המושג הדקדוקי tense, כלומר צורת פועל שכרגיל מביעה זמן; ושניהם קרויים "זמנים". על פי זה נקבע, למשל, המושג sequence of tenses = מְעַקְבֵת זְמָנִים, אף על פי שאין הכוונה, אלא לאופן עקיבת צורות הפעלים זו אחר זו. איני מגנה את הוועדה על כך, משום שקשה למצוא ולחדש בדרך המתקבלת על הדעת, ואולי מוטב לומר על הלב, דבר שיבדיל בין שני המושגים האלה בלשונו, במבעה הטבעי. נעשו ניסיונות בעבר, ואף אני הבעתי סברה בזה, אבל מכל אלה לא נסתייעה דרך ממשית להבחנה.

וכך הציעה הוועדה לקיים בלשונו כמקובל את שמות ה-tenses:
 עבר past, כגון אָמַר
 עתיד future, כגון יֵאמֵר
 הווה present כגון אֹמֵר

עד כאן הכול שפיר. אולם לגבי הוראת לשון המקרא הציעה הוועדה שלא להשתמש במונחים עבר ועתיד, אלא לכנות את הפעלים על פי משקליהם: מה שנקרא "עבר" לגבי לשונו היום ייקרא בניתוח לשון המקרא פֶּעַל, ומה שנקרא עתיד ייקרא יִפְעַל. ועל פי זה יִפְעַל וכולו.

הטעם שהביא את הוועדה להתלבט בשאלה זו ולהציע חידוש זה מובן לנו. כידוע, במקרא, אבל לא בכל ספרי המקרא, הצורות הפועליות הקרויות עבר ועתיד לעתים קרובות מאוד אינן מציינות את הזמן העבר או העתיד. סברה הוועדה, שאם תחליף את המונחים תִּקַּל מְעַל לומד המקרא את הבנת התופעה המוקשית כל כך מנקודת התודעה הלשונית שלו. טענתי היא כפולה:

- (א) ראשית, השינוי במונחים אינו פותר את עצם הבעיה, והוא הצורך להציע דרך הוראה נאותה להסביר את כללי השימוש בצורות הדקדוקיות האמורות;
- (ב) שנית, ההבחנה במונחים בין הוראת לשון ימינו ובין הוראת לשון המקרא מכניסה מבוכה ומהומה בהוראת הדקדוק.

אשר לשאלה הראשונה: נתעלם לרגע מן הבעיה הטרמינולוגית ונציע לתלמיד לנתח משפט בספר בראשית (ב,ה-ו) כמו זה: "וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ וכל עשב השדה טרם יצמח, כי לא המטיר ה' אלקים על הארץ ואדם אין לעבוד את האדמה. ואד יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה".

התלמיד למד שכל זה נתרחש בעבר, והוא למד כי יהיה, יצמח, יעלה, הם יפעל, ואילו המטיר והשקה הם פֻעַל, וגם למד כי "ואדם אין לעבוד" נתרחש בעבר. כלום שינוי המונחים יגרע מתמיהתו, אם קרה הכול בעבר? מפני מה לא נאמר גם "טרם היה, צמח, ואד עלה", כמקובל בלשונו שלו?

יתר על כן, בשיעורי דקדוק לשונו היום ילמד לכנות אותם "יהיה, יצמח, יעלה" - עתיד, ואותם "המטיר, השקה" - עבר. איך עליו להבין, שאותו "היה" הפך מ"עבר" ל"פֻעַל" בלימוד המקרא?

הקושי האמיתי, והוא ההבדל בשימוש הצורות הדקדוקיות בדרך שונה משל שימוש בלשונו יום ויום ושעה שעה, לא הופחת כמלוא נימה על ידי שינוי השמות. השינוי במונחים עבר ועתיד לִפְעַל וּפְעַל לא יגרום כלל להבנת צורות הפועל המדוברות. ואל נשכח: התלמיד עשוי ללמוד גם ספר יהושע פרק א': "לא יתיצב איש לפניך כל ימי חיידך, כאשר הייתי עם משה אחיה עמך", והנה שימוש הצורות כבלשונו. בלשונו אלה עבר ועתיד, ובספר יהושע אלה פעל ויפעל?

ואם יגיע התלמיד לשמואל א' פרק ג (פסוק ז), ויקרא "ושמואל טרם יָדַע את ה' וטרם יִגְלָה אליו", והמבין בתלמידים כלום לא ישאל, מה פשר ההבדל בין יָדַע ויִגְלָה, והמונחים יסבירו לו:

לא בכדי הבאתי את הפסוק משמואל, שכן האיש שעל ספרו ותורתו בנתה הוועדה ונימקה בנימוקיה, הוא שכתב פירוש ידוע לספר שמואל, וכשהגיע לכתוב הזה, שאינו מתיישב בתורתו אמר:

"The parallel יִגְלָה makes it probable that the narrator himself would have vocalized יָדַע".

ועוד אני שואל: מה ייעשה בהוראת לשון של יצירות ספרותיות בנות דורותינו שנכתבו בסגנון הקרוי "מקראי" או בניתוח לשון שירתנו שמחוץ למקרא וגם בעצם ימינו אלה, המקיימת לעתים אפילו זמנים הפוכים: אילו מונחים נפעיל לגבי אלו: עבר - עתיד, או פֻעַל - יפעל?

למה לא ייעשה כמו שנעשה עד כה, וכמו שמלמדים דרך משל אנגלית, שהמורים מונים בה למשל שימושי present tense ואומרים: בתנאים אלה הוא מביע גם past ובתנאים אלה גם future (ראיות הבאתי בישיבת המליאה קמ"ד).

כללו של הדבר: אני מציע (א) קודם כול להסיר את החיץ הטרמינולוגי שבין הוראת הלשון במקרא ובין הוראת הלשון בכללה. יהיה מקורו של החיץ כפי שהוא, לנו חיץ זה אינו טבעי כל עיקר, ולדעתי אינו מוכרח כל עיקר ממדע הלשון. (ב) שנית, אם תתקבל הצעתי, אני מבקש שיקוימו המונחים עבר ועתיד לכנות בהם צורות כמו "היה", "והיה", מונחים שיש להם "הוד קדומים" ואל נמירם בשמות משקלים פֻעַל, יפְעַל.

וכאן אורשה נא להעיר על הקושי להשתמש במונחים פֻעַל, יפְעַל, בהוראה דווקא: הלווא נצטרך - במקרה זה - ללמד, כי פֻעַל בבניין קל יש לו שלושה משקלים: פֻעַל (יִשָּׁן) ופְעַל (יכול) ופְעַל בגזרת ע"ו משקלו פֻל. תארו לכם, אילו לא השתמשנו בשם "בינוני" והיינו מכנים אותו פוּעַל - הוצרכנו לומר: פוּעַל - שני משקלים בו: פוּעַל ופְעַל בקל, בפיעל מְפַעַל וכיו"ב. אנו זקוקים למונח כולל, ולא מפרט הצורה, כשם שהמושג הוא כולל, ועד עתה לא מצאנו מונחים כוללנים טובים מן עבר ועתיד. ההצעה "פֻעַל, יפְעַל" כביכול מסתמכת על לימוד השם שהוא בשיטת המשקלים. אך תנו דעתכם: כשמורים צריכים להראות את שוויון הנטייה בשמות כמו מְלֶךְ, נֶחֱלַ, מְוֶת, בְּיַת, גְּדִי, אין כוללים כל הצורות בכינוי פֻעַל, אלא מציאים שם כולל, אמנם מלאכותי, סגוליים. ובפֻעַל הלווא יש בידנו שמות כוללנים

זה דורות הרבה, כלום תפסול מליאת האקדמיה שימושם מכאן ואילך? האמנם מוצדק הוא?

אני מציע אפוא לקיים את המונחים עבר ועתיד לכל סוגי העברית ולהניח למורים את הסברת שימושיהן של הצורות לפי סגנוני העברית השונים.

הא' טנא: מה הוחלט בנידון המונח "מין"?

הא' בלאו: זה נשאר.

הא' בן-חיים: בישיבת המליאה שדנה במונחי הדקדוק הזכרתי כי לא הבחנו בין מין שהוא sex, ובין מין שהוא gender באנגלית, ואותו אנו מכנים מין דקדוקי. כדבר הזה הצעתי להבחין בין "זמן עבר" וכו', ובין "צורת העבר" וכו'.

הא' רבין: איני רוצה לחזור על הדברים שאמרתי בדיון הקודם במליאה. ברצוני לעמוד כאן על שני דברים. אתחיל בדברים האחרונים שאמר הא' בן-חיים, אשר טען, שאם אנחנו קוראים לצורה "פָּעַל", הרי יש כל מיני צורות אחרות שאנחנו צריכים לתלות אותן ב"פָּעַל". לפי הטענה הזאת אנחנו צריכים לבטל את השמות פיעל, נפעל, התפעל והפעיל וכו', שהרי ליד פיעל יש פֹּעַל שגם כן קוראים לו פיעל. אשר להפעיל - אין אנחנו מהססים לכלול בו הפֹּר או הוֹבִיל. אנחנו מדברים על הפעיל, אף על פי שיש לו צורות רבות בדקדוק. אנחנו מדברים על בינוני פֹּעַל ובינוני פִּעוּל גם לגבי פיעל והפעיל וכו', ואין הדברים מפריעים לאיש.

אנחנו מבינים שצורות כאלה הן צורות נורמאליות לפי המשמעות היוונית והרומאית של המלה נורמה, זאת אומרת, זה הדבר שמשמשים בו במקום הרבה דברים שמודדים אותם. עוד לא ראיתי תלמיד שיש לו קושי בדבר זה. לכן איני רואה שום קושי אם נקרא לצורות שונות של העבר פִּעַל, גם כשמדובר על הפעיל ופועל או הפִּעַל וכו', וכך בשאר הצורות. אני חושב שהצרה הזאת, אם נראה זאת בכלל כצרה, זו הצרה של השימוש בשמות זמנים כדי לציין צורות.

הארגומנט הזה על תורתו של דרייבר וקודמיו ואלה שבאו אחריו, שהזמנים אינם זמנים, אינו שייך לעניין. זה עניין מדעי טהור. איני יודע אם אפשר ללמד זאת בבתי-הספר. לא כך טענה הוועדה, כאשר החליטה לקרוא לצורות אלה פִּעַל ופֹּעַל. היא הלכה בדרכם של מורים רבים באוניברסיטאות, כמו הפרופ' קוטשר ז"ל, ששלל מכול וכול את תורת ההיבטים וניסה לשכנע את תלמידיו, שאלה זמנים אמיתיים, ובכל-זאת קרא להם פעל ופועל. הסיבה היא, שבשפות אירופיות יש לכל tense צורה מיוחדת משלו, ולכל דרך, זאת אומרת כל מודוס, יש לו צורה משלו. כל אחד שלמד צרפתית או לטינית יודע יפה מאוד את העניין הזה. על כן כל אחד יכול שם לזהות את צורות הזמנים, ואין צורך להקפיד על שמות נפרדים ל-"tense" ולצורתו בכל מקרה. מספיקה הבחנה במונחים הכלליים.

על כן, כאשר אני נתקל בשימוש הווה="פרעסענס" בשפה הלטינית או הגרמנית במשמעות עבר, אנחנו קוראים לזה לא "פרעסענס" או "פאסט פרעסענס", אלא קוראים לזה "פרעסענס היסטוריקום", זאת אומרת שימוש מורחב של ה-tense הזה לזמן שהוא בעצם כלול בו.

אותו דבר כאשר אני משתמש ב"פרעסענס" לגבי דבר שקורה בעתיד, אינני קורא לו "עתיד" בלטינית או בגרמנית, אלא מדבר על הרחבת ההווה על העתיד.

איך הדברים האלה בעברית? כפי שאנחנו רואים את העברית, צורת הפִּעַל לא רק במקרא יש לה שימושים של עבר ועתיד, אלא גם בלשון שלנו יש לה לכל הפחות שלושה שימושים: היא זמן עתיד, ומצד שני היא מודוס. "אני רוצה שתגיד" זה מודוס, ולא זמן

עמיד. הרי אני יכול לומר: "אני רוצה שתהיה מרוצה", זאת אומרת, שאתה מרוצה עכשיו. שימוש שלישי מופיע גם במשפט תנאי, ששם יפעל הוא "קונדישיונל".

בצורה פועל יש שימוש בינוני ויש שימוש פועלי, וזה ההווה. אם אני אומר שבעברית ההווה משמש גם כשם עצם או שהבינוני משמש גם כפועל, אני יודע איך ילד או סטודנט יכול להבין זאת. אם אני אומר, שפועל משמש כבינוני וגם כהווה, אמרתי משהו.

במקרא יש תוספת, המקשה יותר מאשר בלשון זמננו, והיא שיש מלבד זמנים פשוטים גם זמנים הפוכים. כל מי שניסה ללמד באוניברסיטה זמנים הפוכים יודע, שכאשר אומרים עתיד עם וי"ו ההיפוך, אין התלמיד יודע אם מדובר בצורה ויפעל, הנהפכת לעבר על ידי וי"ו ההיפוך, או צורת ופעלתי, שצורתה עבר, אך משמעותה עתיד. המינוח מבלבל בעברית מוכרחים להבחין בכל tense בין שם הצורה ושם הזמן שהיא מציינת.

הבחנות אלה דרושות להוראה לסטודנטים למקרא, וגם בבתי הספר. לעומת זאת השתכנעתי מדברי הא' ברחיים שאין להבדיל בבתי הספר בין לשון המקרא ללשון חז"ל. אני מצטער שדבר זה לא עלה על דעתנו כבר בזמן שקבענו את המינוח בוועדה.

על כן אני רוצה כאן להציע, שלא נבטל את הצורות פעל, ופעל, ופעול, אלא שנעשה צעד להבראת הדקדוק העברי, ונרחיב את הצורות פעל ויפעל גם על הוראת הלשון החדשה.

נכון שלא הצלחנו ליצור שני מונחים כלליים לגבי tense ו-time, אבל הוא אין כל קושי ליצור בשביל הדיון בדקדוק ובשביל הסברת הדקדוק מערכת צורות שאפשר ליחס אותן למערכת הזמן. דבר זה יקל גם על התלמיד בן זמננו בלימוד הדקדוק. אנחנו יודעים כמה מתקשים תלמידים דווקא בעניינים אלה של לימוד זמנים ושימושים.

על כן אני רוצה להציע, ששננה מה שכתוב בהצעה עד כה, ונבטל את הגבלת פעל ויפעל למקרא.

גם במקרא יאמרו עתיד, עבר, הווה וכו', אבל כך יקראו למשמעות ולא לצורה. כל ילד יבין זאת, ואני חושב שעל ידי כך נביא גם ברכה להוראה בבתי-הספר, ונענה לבקשתו של הא' ברחיים שלא להבליט בבתי-הספר את ההבדל בין לשון המקרא לבין לשון הלימוד.

הא' מייזלש: נדמה לי שאנו נוטים לערב ענייני סגנון בענייני דקדוק, וכך כל מלה במקרא נעשתה כלל דקדוקי, אף במקום שאינה אלא ענייני סגנוני. למשל, "אחד עשר יום" נהפך לחוק דקדוקי, ואין יודע אילו שמות נכללו ואילו לא נכללו. ואין זה אלא כלל סגנוני, כלומר בסגנון ספרותי מותר לומר כך, ולא שחובה לומר כך. והוא הדין בעניין וי"ו המהפך, שאינו אלא עניין לסגנון ולא לדקדוק. אם נבדיל ונפריד בין השניים יפתרו הרבה קשיים.

הא' בלאו: אני רוצה כעת להציג לפניכם את האפשרויות שאנחנו עומדים להצביע עליהן. יש לנו שלוש הצעות. הצעה אחת היא הצעת הוועדה הקודמת, האומרת, שנבדיל בין לשון המקרא לבין הלשון הבתרי-מקראית בהוראה בבתי הספר.

הצעה שנייה היא הצעת הא' ברחיים, שלפיה נמחק את החלק שהיה שייך ללשון המקרא, וגם בהוראת לשון המקרא נשתמש במונחים עבר, עתיד והווה.

הצעה שלישית של הא' רבין היא, שכפי שאנו מבחינים בין צורה לבין תפקיד, לגבי שומר, למשל, מבחינת הצורה הוא בינוני פועל ומבחינת התפקיד הוא הווה, כך נבחין גם לגבי שמר וישמר: "פעל" - צורה, "עבר" - תפקיד; "יפעל" - צורה, "עתיד" - תפקיד.

הא' אבן-שושן: מה פירושו "תפקיד" מבחינת הזמן?

הא' בלאו: פירוש הדבר, שמשוהו נעשה בעבר ויעשה בעתיד ונעשה בהווה.

הא' אבן-שושן: מה מגדיר את התפקיד?

הא' בלאו: הזמן, אבל המלה "זמן" היא דו משמעית, מוסבת הן לצורה, הן לתפקיד באיזו צורה מביעים למשל את תפקיד העבר? בדרך כלל על ידי פעל. לפי ההצעה הזאת, הרי כפי שקיים בינוני פועל שהוא המציין הווה, כך יציין "פָּעַל" את העבר, ו"יִפְעַל" את העתיד.

בדרך כלל בעברית מודרנית אין כל קשיים, כי פָּעַל לרוב מציין עבר, יִפְעַל - עתיד, וזו מערכת נפרדת. אך גם החריגים במקרא אינם צריכים להפריע. בדיוק כמו שבינוני פֻּעַל אינו מציין תמיד הווה, כך "פָּעַל" אינו חייב לציין תמיד עבר, ויִפְעַל - עתיד.

הא' מורג: פָּעַל היא הצורה שבעברית שלנו מציינת את העבר. יש לציין את הצורות בעלות וי"ו ההיפוך.

הא' בלאו: בכוונה איני מדבר על וי"ו ההיפוך.

ברצוני לחזור על שלוש ההצעות שישנן:

(א) הצעת הוועדה, שהיא בעצם כבר לא הצעת הוועדה, אלא זו הצעה שהאקדמיה קיבלה במליאה ברוב קולות, אם איני טועה, 10 קולות נגד 8 קולות. ההצעה אומרת, שאת לשון המקרא ילמדו במינוח שונה מזה שבו ילמדו את לשון התקופות הבתר-מקראיות.

(ב) הצעה שנייה היא של הא' בן-חיים, ש"עבר", "הווה" ו"עתיד" יציינו הן צורה, הן תפקיד.

(ג) שלישית היא הצעתו של הא' רבין, ש"פָּעַל" - "יִפְעַל" יציינו צורה, ואילו "עבר" ו"עתיד" - תפקיד.

הא' רבין: אם עושים זאת צריך להציע שמות גם לצורות ההפוכות.

הא' בלאו: נשאר זאת לעת עתה ונראה כיצד תיפול ההצבעה. כמו שאומרים בינוני מוסב לזמן הווה, כך, לפי הצעת הא' רבין, פָּעַל מוסב לזמן עבר ויִפְעַל לזמן עתיד, או לעבר חוזר. אלו שלוש ההצעות.

הא' בן-חיים: הצגת הבעיה על הלוח כפי שהציגה הא' בלאו מדגימה בדיוק מדוע אין לכנות עבר ועתיד על פי משקליהם, פָּעַל - יִפְעַל. כנגד "פָּעַל - יִפְעַל" רשם הא' בלאו את המונח **בינוני**, ולא כצפוי מן השמות "פָּעַל - יִפְעַל": פֻּעַל. בינוני הוא מונח עתיק שמעיקרא פירושו הזמן שבין עבר ועתיד, ז"א הווה בלשונו, ואינו כלל תרגום של פארטיציפיוס; ועד הלשון קבע את ההבחנה וייחד את ה"בינוני" לשם של צורה, הפארטיציפיוס, במסגרת זמני הפועל עבר ועתיד. אילו נקבע לכך פֻּעַל - בהקבלה למוצע לגבי עבר ועתיד - היינו מסתבכים. באמירות מעין "הפֻּעַל של פיעל הוא מִפְעַל, והפֻּעַל הפֻּעַל של קל הוא פֻּעַל, ושל פֻּעַל מִפְעַל" וכו'.

אני מסכים לדברי הא' רבין שאנו משתמשים במשקלים פיעל, הפעיל וכו' לציון צורות פועליות שאין בהן התאמה למשקלים, כגון "הקנה הוא הפעיל", אלא שזה קיצור לשון של בניין הפעיל, ולא ויתרנו על המונח הכולל בניין. מעיקרא כידוע ה"בניין" הוא שם נרדף עם "משקל", אך זה הרבה דורות נתייחד למונח, הכולל משקלים שונים במסגרת אותו הבניין עצמו.

לא ויתרנו על המונח הכולל "בינוני" ולא על המונח הכולל "בניין", ואי אפשר לנו לוותר על מונחים כוללים לציון מה שאנו מכנים זה דורות הרבה "עבר" ו"עתיד". אני מסכים שלא פתרנו את השאלה איך להבחין במונחים בין זמן time וזמן tense, אבל הפתרון המוצע, לכנות את הצורות הידועות בציבור בשמות "עבר, עתיד" בשם "פעל, יפעל", מכניס אותנו לקושי אחר, גדול מזה. אני חוזר ומציע לקיים "עבר, עתיד" עד שיימצא פתרון הולם להבחין בעברית בין המושגים הכוללים time ו-tense.

הא' רבין: אני מבקש לתקן כדי שלא תהיה אי-הבנה. אני הצעתי לומר ש"פועל" יכול להיות גם בינוני וגם הווה. בינוני אינו זמן. זה תרגום של פארטיציפיום, כלומר מהות שבין הבינוני לבין הפועל.

הא' בלאו: הבינוני אינו עומד לדיון ולא כדאי להיכנס לזה.

הא' רבין: שילוב הבינוני מקשה על הדיון, ואני מציע להוציא אותו.

הא' גולדנברג: אף לי נראה כי רצוי להימנע מיצירת מונחים נבדלים לתיאור הלשון בתקופותיה השונות, שהרי אם כך נעשה, נימצא נאלצים להתאים לכל סגנון מונחים דקדוקיים שיהלמו את תיאורו.

אשר להחלטה אילו מבין המונחים המוצעים ראוי שנאמץ לנו, כדאי לזכור שאם נבחר במונחים אשר כאילו מציינים את תפקיד הצורות, לא יספיקו "עבר" ו"עתיד", אלא נזדקק אף לשמות שבהם יכוננו גם הצורות והצירופים האחרים, כמו "יִלְדָּךְ", "היה הולך" וכד'. גם משום כך רצוי לקבל "פועל" ו"יפעל" או "קטל" ו"יקטל" וכו' כשמות הצורות. שמות כאלה לצורות יהיו יפים לתיאור הלשון בכל תקופותיה וסגנונותיה ויפטרו אותנו ואת הדורות הבאים ממינוח שמשמעת ממנו קביעה פשטנית שאיננה נכונה. כל צורות הפועל וצירופיהן (גם הצורות המוארכות וה"מהופכות") יזכו בכך לסימון ברור ולמקום הראוי בתיאור הדקדוקי.

הא' בר-אשר: אחרי הדברים של קודמיי אסתפק בכמה מלים בלבד. אני שומע שמאחורי כל הצעה עומדים שיקולים דידיאקטיים, כדי להקל את הוראת נושא "הזמנים" לתלמידי בתי-הספר. ראיתי את שלוש ההצעות שכתב הא' בלאו על הלוח, אני יודע שהוא מורה מצוין, ובכל זאת היה קושי לכמה מן השומעים לעמוד על כוונת הדברים.

הרוצה להעדיף את פועל ויפעל על פני עבר ועתיד מטעמים דידיאקטיים צריך שידע שגם בצורות אלו יש קושי דידיאקטי. ובעצמי נתקלתי בתלמידים רבים, המתקשים לראות בפועל ויפעל צורות הכוללות גם את פיעל, נתפעל, הפעיל ואת פועל, יתפעל ויפעל. לעומת זאת כל אחד יוכל להבחין בקלות שיש "עתיד" שאינו עתיד ויש "עבר" שאינו עבר. כשם שמבחינים בין זמנים (times) לבין "זמנים" (tenses) בעזרת מרכאות אפשר להבחין בין "עבר" לעבר ובין "עתיד" לעתיד.

כל טרמינולוגיה שהוצעה עד כה יש בה קושי זה או זה. כל זמן שלא הוצעה דרך חדשה הטובה מן המקובלת אין טעם לדחות אותה. לפיכך אני מציע לקבל את הצעת הא' בר-חיים וללמד "עבר" ו"עתיד". על כל פנים אין כל הצדקה להבחין בין טרמינולוגיה שונה ללשון המקרא מזו שתשמש בעברית החדשה.

קיצורו של דבר, כל אחד מאתנו יודע שיש קשיים אלה או אחרים, או כפי שאומרים כיום בלשון משובשת, אנו מודעים לקשיים אלה.

לו עמדנו בערב פורים הייתי מציע לתרגם time - זמן, ו-tense - זָמַם, ולנצל בזה את חילופי נ"י ו"ם בסוף המלה.

הא' מורג: נראה לי שהאקדמיה עומדת לפני החלטה חשובה מאוד. הוראה של דברים אלה בבתי-הספר היא קשה ומסובכת, והיא קשה גם באוניברסיטה, ואין אנו יוצאים מבעיית היחס בין הזמן לבין הצורה. התלמידים מבלבלים בין השמות הלקויים והמושגים הלקויים. עניין הבינוני אינו עומד לדיון, הוא כבר קיים. השאלה היא בעיקר אם לציין במינוח צורות בעלמא.

אין לנו למעשה אפשרות אחרת, כי גם אם נמצא מונח שמציין את המושג, עדיין יחזור התלמיד אל הצורה כדי לאמת את היחס בין הצורה לבין המושג. את המושג לא תמיד קל להגדיר, שכן לא תמיד לפנינו עבר ועתיד פשוטים. לעומת זאת, את הצורות קל מאוד להגדיר.

הא' אבן-שושן: רצוני לחזק את דעתו של הא' בן-חיים מבחינה אחרת. הכול יודעים, שיש בלשונו בניינים הקרויים פֶּעַל, הפעיל ופיעל. ואם ננהיג מעתה ונשתמש בצורת "פֶּעַל" גם כצורה וגם כבניין, נראה לי שנימצא לוקים מבחינת הבהירות ואף נסתבך בעצמנו במידה לא פחותה מזו. לפיכך נראה גם לי כי צורת ה"פֶּעַל" אינה דרך מוצלחת לשמש גם לציין הבניין וגם לציין הצורה.

הא' בלאו: המליאה אישרה את המונח 'בניין קל', ולא בניין פֶּעַל. כך הצבענו במליאה בישיבתה הקמ"א. המליאה קבעה 'בניין קל'. זו עובדה.

הא' אבן-שושן: אם כך, הסתייגותי בטלה.

הא' מגד: בעצם צריך היה לקיים דיון על הוראת הדקדוק בבתי-הספר, כיוון שכל המחלוקת הזאת נוגעת לעניין הגדרות שימושיות ואיך ללמדן בבתי-הספר. אני תומך בהצעת הא' בן-חיים, כיוון שלדעתי צריך לפשט את ההוראה של הדקדוק ולא לסרב אותה ולא לסבכה. ממילא הוראת הדקדוק היא בעיה קשה ואני חושב שחלק גדול ממה שמורים הוא מיותר; איני מתכוון לאוניברסיטאות, אלא לבתי-הספר. אני יודע שבבתי-הספר האנגליים המעולים ביותר ממעיטים ללמד דקדוק ולא מכבידים על התלמידים בעניין זה, ואעפ"כ הם מיטיבים לדבר ולכתוב ללא שגיאות. סיבת הדבר היא, שהלימוד אינו ניתן על ידי הגדרות. כדי לדעת היטב עברית וכדי להשתמש בה באופן נכון - אין צורך לשנן הגדרות ולמיין מיונים. הרבה יותר לומדים את הפעלים על כל צורותיהם ובנייניהם מתוך הטקסט של פרזה או של שירה. אם יש דרך לפשט את הדקדוק, צריך לפשט. אני חושב שמה שהציע הא' בן-חיים מאפשר זאת.

הא' בלאו: ניגש להצבעה. אני מציע לראשונה את הצעת הוועדה. הצעת הוועדה אושרה בזמנו על ידי המליאה, והצעה זו הבחינה בין המינוח לגבי לשון המקרא ובין המינוח לגבי התקופה הבתר-מקראית. אני שואל, מי בעד זה, שיהיה הבדל בין המינוח לתקופת המקרא ובין המינוח לתקופות מאוחרות יותר, ושלתקופת המקרא, כדי לציין פועל כמו שָׁמַר ויִשְׁמַר ישתמשו ב"פעל" ו"יפעל", ואילו לתקופה בתר-מקראית ישתמשו ב"עבר" וב"עתיד"?

הצבעה

בעד ההצעה - 3
נגדה - הרוב

ההצעה לא נתקבלה.

הא' בלאו: לעניין השני יש פה שתי הצעות, ושתי ההצעות קובעות, שהמונחים הקודמים לגבי "עבר" ו"עתיד" נשארים; אלא לפי הצעה אחת, נקרא אותה הצעת הא' בן-חיים, נשתמש אך ורק ב"עבר" ו"עתיד", הן כאשר נתכוון לצורה, והן כאשר נתכוון לתפקיד. לפי ההצעה השנייה, שנקרא לה הצעת הא' רבין, יהיה הבדל בין הצורה ובין ההוראה; המונחים המקובלים "עבר" ו"עתיד" יישמרו, אבל הם יישמשו כדי להביע את התוכן, כלומר התפקיד של צורות הזמן, ואילו צורות הזמן יסומנו על ידי הצורות המתאימות של פעל: "פָּעַל" יהיה שָׁמַר, דָּבַר, הִסְתַּדָּר. ואילו יִשְׁמַר, יִדְבֵּר, יִסְתַּדָּר וכו' יהיו יִפְעַל. לפי הצעת הא' רבין ההבחנה הזאת חלה על כל התקופות; זאת אומרת, אם ידונו בנושא הצורת, בין בתקופת המקרא ובין בתקופה היותר מאוחרת, נציין, שהפעל דָּבַר צורתו פיעל, והפעל יסלק צורתו יִפְעַל. במשפט: "טרם יִצְמַח", "יִצְמַח" הוראתו עבר, אף על פי שצורתו יִפְעַל. אלו שתי ההצעות שאני מעמיד להצבעה.

הא' שבטיאל: הבחנה זו, לאיזה צורך היא באה?

הא' בלאו: הבחנה זו באה, לצורך התלמידים המתקשים בהבנת צורות הפועל במקרא וזמניו; ואכן אנחנו נתקלים בקושי הזה בהוראה ב"תיחספר". ל"יעלה" צורת יִפְעַל והוראת עתיד, אבל הוא יכול לציין במקרא עבר נמשך, כגון בפסוק: "ואד יעלה". כפי שאמרו קודמיי בוויכוח, זוהי בעצם אחת הבעיות הגדולות בדקדוק: יש לנו מערכת של צורות לעומת מערכת של הוראות, ואנחנו צריכים לייחס מערכת אחת למערכת השנייה. אני מעמיד להצבעה את ההצעה להשתמש בשמות "עבר" ו"עתיד" בלבד, לפי הצעת הא' בן-חיים, לעומת ההצעה להשתמש בשתי הצורות, שהיא הצעת הא' רבין.

ה צ ב ע ה

- 19 - בעד הצעת הא' בן-חיים
- 9 - בעד ההצעה לקיים את שתי הצורות, הצעת הא' רבין

הצעתו של הא' בן-חיים נתקבלה.

הא' רבין: אלה מונחים המחייבים את ב"תיחספר. אני חושב שזה ברור, אבל אני רוצה להדגיש, שמונחים אלה אינם מחייבים את האוניברסיטאות.

הא' אבן-שושן: קיים גם "עתיד מהופך", וזה נשאר.

הא' בלאו: זה נשאר.

הא' איתן: הפרסום של החלטה זו יהיה מלווה הסבר, או יהיה רק תרגום לאנגלית?

הא' בלאו: ככל האפשר נימנע מהסברים בכל מקום שניתן להימנע מהם. אני חושב שיהיה תרגום לאנגלית. כל דבר נוסף גורע, וכבר הזכיר הא' גולדנברג קודם לכן, שקיימת סכנה, שעל ידי הגדרותינו נטיל את תפישתנו במחקר על אנשים אחרים. לכן, ככל שנמנע בהסברים - כן ייטב.

הא' בן־חיים: התשובה לא' איתן היא פשוטה: במונחי הדקדוק, כמו בכל רשימותינו, יהיה מקביל אנגלי למונח העברי, וממילא יהיה ל"עבר" המקביל *past tense*, ולא *time*, וכיו"ב.

הא' דותן: אני מבקש להנחות את המזכירות, שלא לפרסם החלטה זו; מאחר שגם ההחלטה הקודמת לא פורסמה עדיין, אין צורך לפרסם את השינוי של ההחלטה הקודמת.

הא' בלאו: רצוי להמעיט בהסברים.

הא' מנצור: נתקבלה החלטה שמשתמשים במונח "עבר" גם לציון הצורה וגם לציון זמן עבר. האם דובר על שתי הצורות של העבר, בוי"ו ההיפוך ובלעדיו?

הא' בלאו: לא שתי צורות כאן, לא שתי מהויות, ולא ברור אם לפנינו תוכן או צורה, כאשר מופיעה וי"ו ההיפוך.

גב' בהט: אני מקווה שהי"ר יודע שהמונח וי"ו ההיפוך אינו בא במונחים שאושרו. יש ויפעל (ודווקא בצורה זו, כדי שתיכלל בה הצורה הקצרה של הפועל), ויש ופועלתי.

הא' דותן: אני מציע, שהוועדה תתאים את יתר המונחים שברשימה אל השינוי שנתקבל כאן היום.

הא' בלאו: הוועדה אינה קיימת עוד, הוועדה התפזרה. אני מציע למרות זאת, שנאשר את המונח וי"ו ההיפוך, כי אם לא נעשה זאת, פירוש הדבר שנדחה שוב את פרסום המונחים. אני מבין שהא' מנצור מציע את וי"ו ההיפוך.

הא' מנצור: איני מציע, אבל למעשה רק ביקשנו שהוועדה תדון בכך ותקבע את המונח המתאים.

הא' בלאו: טעיתי, חשבתי שבין המונחים שאושרו, אושר גם וי"ו ההיפוך, ומתברר שלא כן הוא. על־כן, כדי שרשימה זו תוכל לצאת לאור, צריך לאשר את וי"ו ההיפוך.

הא' רבין: לגבי הרשימה הזאת ברצוני לציון ששם נמצאים כל מיני דברים שהם לפי החלטה זו מוקצה מחמת מיאוס'. (הא' בלאו: הא' רבין, זה אינו כך.) הוועדה או ועדה אחרת צריכה עכשיו לשבת ולעשות רוויזיה של אותו פרק.

הא' דותן: אין מנוס מכך.

הא' בלאו: לגבי המקור הוחלט מה שהוחלט. השאלה היחידה היא לגבי עתיד מקוצר ועתיד מוארך ווי"ו ההיפוך. אלה המונחים שעליהם אנחנו צריכים להחליט. אם נוכל כאן, אחרי ויכוח מסוים או בלי ויכוח, להחליט על וי"ו ההיפוך, על עתיד מוארך ועל עתיד מקוצר, נוכל לפרסם מונחים אלה.

הא' בן־חיים: הערה לסדר: לדעתי, לאור ההחלטה שנתקבלה לגבי "עתיד" ו"עבר", צריך לבדוק את המונחים שברשימה, אשר יש להם קשר לשני המונחים האלה. אני מציע ששלושה-ארבעה מונחים אלה שנמצאו תחילה ברשימה והושמטו מפני הצעת הוועדה יובאו לשני הוועדים לעיון ולתיאום עם החלטתנו היום, והם יגמרו זאת סופית.

הא' בלאו: האם אתם מוכנים לייפות את כוחם של שני הוועדים שיחליטו על המונחים שהזדמנו והיו ברשימה, ושצריך עתה לשנות אותם? אני מעמיד זאת להצבעה.

ה צ ב ע ה

בעד - 18
נגד - 1

ההצעה, להעביר את הנושא לשני הוועדים, נתקבלה.

הא' בלאו: נעבור לשני עניינים שלא נידונו בשני הוועדים. שני עניינים שהיו מסובכים מדי.

הא' אירמאי: באופן פורמלי צריך להביא את סעיפים 1-3 להצבעה. לא הייתה הצבעה.

הא' בלאו: הייתה הצבעה. לא הועלתה שום הסתייגות, אלא לגבי "חבור" ו"דבוק", וזה אושר.

הא' איתן: מהו התרגום של "תעתיק"? transcription וגם transliteration?

הא' רבין: שניהם. הכול לפי העניין.

1. שמות בסיומת "פן" (להוציא משקל "פעלן")

הא' בלאו: אנחנו מגיעים עכשיו לשתי בעיות שנדונו על ידי הוועדה לדקדוק, ועברו אחר כך בלי דיון לשני הוועדים, ומגיעים עכשיו אל המליאה, והדבר מובא בפניכם בנספח לסעיף ד1.

מדובר כאן בשמות בסיומת פן להוציא משקל פעלן. הוועדה מציעה כאן, ששמות בסיומת פן, ויש כנגדם שמות ממין זכר, המסתיימים בקמץ או בצירי, הקמץ והצירי ינהגו בהם כדין התנועות האלה בדרך כלל. למשל: מדען, מדענים; משפטן, משפטנים; תותחן, תותחנים; פסנתרן, פסנתרנים, על פי פסנתרים בצירי מתקיים; מקלען, מקלענים על פי מקלעים בביטול הצירי לפני הטעם. השאלה המתעוררת היא, האם נאמר, כשאנחנו נגרים אחרי צורת הריבוי: משפטנים, גם ביחיד נפרד: משפטן, או האם נגזור כפי שהדקדוק הקפדני מחייב: "משפטן" ממשפט, ביחיד נפרד תהיה הצורה "משפטן", ורק בצורות אחרות יישול הקמץ?

הוועדה לדקדוק החליטה, שהסיומת פן במקרים כאלה מוספת לשמות, והקמץ או הצירי הקודם להם מתנהג בהתאם להתנהגות הקמץ והצירי, כפי שהחלטנו עליהם. על כן, מאחר שהקמץ מתקיים בהברה שלפני הטעם, נאמר משפטן ולא משפטן.

לעומת זה במקרה של מקלען, שבו הצירי נעשה שוא כבר בהברה שלפני הטעם (מקלעים), נאמר מקלען, למיד בשווא. זו הייתה החלטת ועדת הדקדוק. כאמור, לא היה טיפול נוסף בשאלה זו, ועכשיו השאלה באה לפניכם.

הא' ברוידא: אני מציע לא להבדיל בין לשון רבים ללשון יחיד. אם נשאל את אוזנינו, הנטייה הטבעית היא לומר משפטון, בפ"א שווייה, ומשפטנים. משפטון, מזרחן, מסרבל את הדיבור, וההיגוי הנהוג, שאינו מבדיל בין יחיד לרבים, נמשך גם אחרי המקובל במקרים אנאלוגיים ואף רחוקים יותר, כגון תבוסתן, תבוסתנות, מהפכן, מהפכנות, או מחשבון, מטבעון, ואפילו מזלגון, מספרון, מסדרון, תרגמן. להרגשתי אין הבדל עקרוני בין משפטון ומקלעון, שרק למד הפועל בעיין משווה לו שינוי צורה. ואין גם טעם להבדיל, כפי הנהוג במילונים, בין משפטון למשפטנות.

הא' איתן: אני בא לחזק את דברי הא' ברוידא. הצעת הוועדה הגיונית, אך יש חשש, שלא תתקבל בשימוש הציבור. בשידורים שומעים מדען בדל"ת שוואית; משפטון בפ"א שוואית, וחייל בחיל התותחנים הוא תותחן בחי"ת שוואית. צריך להקל ולפשט ולהתיר מדען בדל"ת שוואית וכו', פסנתרן בתי"ו שוואית כמו שיש למד שוואית במקלעון. כל השמות האלה באים בשווא לפני סיומת קן. יש פה אנאלוגיה לצורת הריבוי.

הא' דותן: טוב שהעניין לא נדון בשני הוועדים, ובשל כך איני מנוע מלהשתתף בדיון כאן. אקדים הערה כללית לא רק על הסעיף הראשון אלא על כל ההצעה. נראה שהעיקרון של הצמדת צורות חדשות בסיומי קן אל שמות שהן גזרות מהם, הוא עיקרון שאינו טוב. לא תמיד הדבר נוח, ולא תמיד הגזירה ברורה לחלוטין. ברצוני להזכיר לחברים שגם בהזדמנויות קודמות קרה שהמליאה לא קשרה צורות חדשות אל צורות יסוד שעליהן הן בנויות. למשל, הניסיון לעצב את המשקל "קטלן" על פי בניינו של הפועל, שממנו הוא גזור (נקדון, שדכן בדגש מן נקד, שדך, כנגד אכלון, אקפן מן אכל, אסף) - נדחה, ולמעשה ההחלטה הייתה לא לקשור את הדברים (והכול קטלן רפה). גם כאן מוטב לא לקשור את ניקוד הצורה החדשה אל צורת היסוד.

מהצד הדקדוקי, התנועות האלה (קמץ וצירי) שלפני הסיומת קן, כלומר בהברה הסמוכה לטעם, יכול שתתקיימנה ויכול שלא תתקיימנה. אין הכרח דווקא לקיים אותן. אני מציע שלא נכביד על עצמנו, לא על הדקדוק העברי ולא על הדוברים. יש מספר לא קטן של מלים, שכבר נתקבלו בלשון בשווא לפני הסיומת, ואין רע בכך. איש אינו אומר ולא יאמר תותחן. ואין כל צורך בחומרה שבהבחנה בין משפטון יחיד ומשפטנים רבים, או אף בנסמך משפטון-החברה.

גם הוועדה עצמה נחלקה, לפי המובא לפנינו בסעיף ב', בשאלה, אם הקמץ של סיום הנקבה צריך להתבטא בצורה החדשה או לא: אם צריך לומר תבוסתן או תבוסתן. אף כאן יש פנים לכאן ולכאן.

כל שאני אומר הוא, כיוון שמצד הדקדוק יש פנים לכאן ולכאן, הבה נקל, וננהג תמיד בלא קיום התנועה לפני "קן". כלומר, בכל המקרים יהיה שווא כמו משפטון, פסנתרן, תבוסתן. זו הצעתי, והיא חלה אפוא על כל הסעיפים שלפנינו.

הא' בלאו: אתה רוצה שתמיד יהיה שווא, גם ב"פסנתרן"?

הא' דותן: כן. ואביא לך ראייה מצורת מקלעון. לפי הכלל, שאותו אישרה האקדמיה, הצירי של מקלעון אינו מתקיים בנטייה. אך הצירי הזה גופו מתקיים, כאשר השם הופך לשם תואר. כך אנחנו מבחינים בין מלבני (=המלבן שלי) לבין מלבני (=תואר): בצורת מלבן. אותו צירי יכול אפוא להתקיים וגם לא להתקיים. למה להכביד? נלך בדרך הקלה.

הא' מלצר: קיבלתי את הרשימה בבית ועברתי עליה. נדמה לי שאי אפשר לומר "תותחן", כי פירושו התותח שלהן. מי אומר פסנתרן? אולי מי שבונה פסנתרים יהיה פסנתרן. אבל מי שמנגן בפסנתר הוא פסנתרן. אמנם בדניאל כתוב ברבים פסנתרין, אבל אין זה מחייב אותנו.

הא' בן-חיים: הרשוני להסביר את טעמי הוועדה בהצעות שלפנינו: בסעיף א', המקובל על כל חברי הוועדה, מדובר בתוספת "סן", תוספת לשם מוגמר אשר אינו במשקל פעלן (שהוא צירוף שלושה עיצורי השורש + סן). לדעת הוועדה מוסיפים "סן" על השם כפי שהוא. אם סיומו בקמץ לפני העיצור האחרון, כמו במלת משפּט, ראוי שתהיה הצורה משפּטן. ואם סיומו בצירי, כמו למשל מלגז, תהיה צורתו מלגזן. מכאן משתמע, שהתנהגות הקמץ והצירי בצורות אלה תהיה שווה להתנהגותם בשמות שמהם נגזרו הצורות החדשות, היינו כבמשפּט וכבמלגז. לאחר שיוחלט על סעיף זה אסביר את דעתי בעניין התנועה שלפני הסופית "סן".

הא' מירסקי: גם בשאלה זו כמו בשאלות אחרות אני שומע גם הפעם אומרים שכבר נוהגת הצורה הזאת בקהל, או אומרים: הקהל לא יקבל את הדבר. הפעם אינו נכנס דבר זה ללבי משני טעמים: ראשית יש בזה משום פחד שאנחנו יראים מן הקהל. והשנית, שהדבר לא אמת, הקהל עיניו נשואות לאקדמיה, ואנשים נכונים לקיים מה שאנחנו אומרים. הם רוצים בגזרות שלנו, ואילו אנחנו מסתכלים בהם ומדמים אנו לראות שהם מתנגדים לנו. כדאי שנוציא דבר זה מלבנו. זה הדבר הכללי שרציתי לומר בשאלה זו. ועוד: גם אוזננו אינה חדה כל כך לקלוט את הדברים ואת הקולות של הלשון כפי שהם ראויים להיות. המלה תותחן, והצורה הזאת טובה היא לנו. הרי הא' שבטיאל ואמיר שהוגים את האותיות כהלכתן, האם קל להם יותר לומר תותחן מאשר תותחן? החי"ת מחייבת שתהיה לפני תנועה פתוחה. ובזה אני מבקש לשמוע את דעתם.

הא' שבטיאל: אכן לפי הגייתנו, ניתן להגות את החי"ת בב' הצורות: תותחן, תותחן, בלא שום קושי, אלא שלפענ"ד, ואלבא דאמת, יש ל"הרחיב" את התנועה לפני חי"ת, דווקא מטעמו של הא' מירסקי שגם דבריו נראים, ויש לסמן הרחבה זו בתנועת קמץ כביסוד (תותחן), שהרי הטעם סמוך לו ולא נתרחק ממנו. ואין מביאים ראיה מן סולחן ומוחלן (אגב, אין הכל גורסים כך), ובכלל, אין הצורה הנדונה במשקלם של אלו. לפיכך, דין צורה זו הריהו כדין משפּטן. ואפשר שדינה כדין תושב, שקיים בה הקמץ גם אם אין הטעם סמוך לו (תושב-).

הא' מירסקי: זו הלכה מפורשת, וכך מדברים רוב בני האדם, ואנחנו צריכים לכוון את הצורות לאמיתה של הלשון ולא על פי מה שאנחנו מדברים, בכלי הדיבור שלנו העשויים לפי לשונות אירופה.

הא' דותן: הנה גם אתה שאלת, מה יותר קל. ברצוני להוסיף ולהעיר כנגד מה שנאמר קודם: הצעתי אינה באה לקצר ולחטוף תנועות קיימות וארוכות. ולכן ברור, שבצורות כמו: מְזמֶרְךָ, תְּרֻבוֹתְךָ, תְּמַחֶרֶךְ, התנועה קיימת. בסעיפים שלפנינו מדובר רק בתנועות קמץ וצירי.

הא' אבן-שושן: אבל אנחנו אומרים "תעמלן" מן "תעמולה" ולא תעמולן.

הא' בלאו: הנה עוד עניין אחד שהדריך את מנוחת הוועדה: הרי אם יורשה להגיד תותחן ולא תותחן, נכניס ללשון בדרך מסוימת חוקים פונטיים חדשים. בדרך זו אנחנו מכניסים ללשון שינויי קמץ בהברה שלפני המוטעמת. דבר כזה קיים במקרא בצורה שולית ביותר. הדברים לא כל כך פשוטים. מצד אחד אומרים מְקַלְעוּ; וכי אומרים מְקַלְעִים? ומי אומר פִּסְנָתָר? יש כאן דברים לשיעורים, והדברים לא קלים גם לפי שיטה זו. לי אישית קשה כל שינוי שמביא דרך אגב לשינויים ממשיים בלשון, ואני רואה בעניין זה של שינוי הקמץ לשווא הכנסת שינוי בלשון בדרך שולית, ואנחנו בונים לשון בעלת פונטיקה מיוחדת. אני יכול להראות לכם את זה גם בדברים אחרים.

הא' בר-אשר: הא' בלאו צודק. ובאמת הרי אנו אמונים על דקדוק לשון המקרא, ובדין שנאמר מְשַׁפֵּטִים - מְשַׁפְּטִים. אך נרצה או לא נרצה, כשם שמקיימים ואומרים מְשַׁפֵּטִים - מְשַׁפְּטִים אנו עתידים לראות היקש מחודש מן הסוג המצוי (מְשַׁפֵּטִים - מְשַׁפְּטִים) או מסוג אחר: מְשַׁפֵּטִים - מְשַׁפְּטִים.

כתבייד של לשון חכמים וספרי פיוט שופעים שמות עצם שצורות הנסמך שלהם וצורות הרבים מוקשות לצורת הנפרד, כגון: שְׁלִיחַ, שְׁלִיחַ צְבוּר (ולא שְׁלִיחַ צְבוּר), מְתַנּוֹת, מְתַנּוֹת עֲנִיִּים (ולא: מְתַנּוֹת עֲנִיִּים). אף בלשוננו שולטים ההיקשים לא רק בלשונם של הדיוטות אלא גם בלשונם של ידענים.

הא' בלאו: הצורות בפיוט אינן משפיעות על הלשון העברית.

הא' דותן: יש חֲלָבִן מְחֻלָּב. זה אמנם לא דומה, כי כאן יש משקל.

הא' בלאו: מבחינה עקרונית זה שונה לחלוטין, כי יש כאן משקל שונה. חלבן אינו נגזר מחלב, חלבן משקלו פעלן וזה משקל שונה. אין כאן גזירה פונטית.

הא' רצהבי: בהכרעה במשקל שמות אלו יש להביא בחשבון את מסורת העדות. יהודי תימן, דרך משל, הוגים אותן בשתי הברות: גא-ותן; תא-ותן; ענ-ותן. זה יותר קל להיגוי מאשר בשלוש הברות. בביטוי הישראלי המרושל כיום ספק אם ייקלט המשקל המוארך של שלוש הברות.

הא' בלאו: אנו חייבים להצביע על הצעת הוועדה, לשמור על התנועה בהתאם לתצורת השמות. אם אומרים מְדַע, מְדַעִי - אומרים מְדַעוּ; וממְקַלְע - מקלעי, מְקַלְעוּ; ואילו מן פִּסְנָתָר - פִּסְנָתָרוּ, בקיום התנועה. אני חוזר ומנסח את הצעת הוועדה: קיום התנועה בתצורת השמות שבסיומת סן כפי שהיא בתצורת הריבוי: מְדַע - מְדַעִים - מְדַעוּ, תנועת קמץ במלה מְדַעִים כפי שהיא נמצאת במלה מְשַׁפֵּטִים. לעומת זה ישנה הצעה של קיצור הקמץ והצירי הקודמים ל"סן" בכל התנאים, אף במלה פִּסְנָתָרוּ, לשווא.

ה צ ב ע ה

- בעד הצעת הוועדה - 9
- בעד ההצעה השנייה - 14

ההצעה השנייה נתקבלה.

הא' בלאו: עכשיו נוכל לעבור לסעיף ב' ולדון בו על פי מה שהוחלט.

הא' דותן: לדעתי לא צריך לדון בו. ההחלטה חלה גם עליו.

הא' בלאו: מדובר פה (ב) בשמות בסימת "תן", שיש כנגדם שמות בסימת הנקבה "סה". כאן נחלקו הדעות, ויש שסברו שהקמץ דינו כדין שאר הקמצים, ולפיכך ייאמר: תְּבוּסְתָּו, אֶרְוֶתָּו, תְּאֹתָּו. בהתאם להחלטה הקודמת אין צורך להצביע על כך. עלינו לומר בהתאם לכך: תְּבוּסְתָּו, אֶרְוֶתָּו, תְּאֹתָּו. (לדעת הכול יש לומר, כפי המקובל במקורות: אֵימָתָו, עֲנִיתָו, גֵּאֲוֶתָו).

הא' אירמאי: ברצוני להזכיר, שהאקדמיה וועד הלשון החליטו על מונחים שונים במשקל זה, מונחים שאינם מתאימים לא להצעה א' ולא להצעה ב'. למשל, במקום גֵּאֲוֶתָו החליט וועד הלשון על גֵּאֲוֶתָו, וכן הוחלט רְכַפְתָּו (צמח), כְּרַסְתָּו וכְּרַסְתָּו (צמח). יִרְכַתָּו (התעמלות) ועוד.

הא' בלאו: יש לנו החלטה עקרונית, שכל החלטה של דקדוק חלה על הניקוד של המונחים. זה בא אוטומטית.

הא' אירמאי: האקדמיה קבעה נְחֻשְתָּו, למרות שהמלה לא נגזרה ממלה המסתיימת בקמץ, כי אם מנחושת, וכן ביקרתן מהמלה ביקורת. ועתה לסעיף ג'.

הא' בלאו: עדיין לא הגענו לסעיף ג'. מדובר כרגע בסעיף ב', לאור ההחלטה שנתקבלה בסעיף א'.

הא' אירמאי: אני מקבל את פירושו.

הא' בן-חיים: חשבתי מלכתחילה שאצטרך לדבר בשם המיעוט, אבל מאחר שהמליאה החליטה כפי שהחליטה לגבי סעיף א', פירושו שהצעת המיעוט שבועדה כבר נתקבלה במליאה. יהיה אם-כן תְּבוּסְתָּו וכל כיוצא בו. התכוונתי לנמק זאת לאור המקורות, אך בטל הצורך לכך, כי השאלה כבר הוכרעה. אנחנו צריכים לדון בסעיף ג'.

הא' בלאו: סעיף ב' בעצם נתקבל ואין צורך בהצבעה. אנחנו מגיעים לסעיף ג'.

הא' אלדר: לא נאמר קודם ההצבעה על סעיף א' שיהיו רק שתי הצעות. סבור הייתי - בהסתמך על רוח הדיון - שתבוא הצעת החלטה שלישית, מפשרת; היינו: המליאה מחליטה לקבל את הצעת הוועדה בתוספת סייג: יוצאים מן הכלל (בביטול הקמץ לפני הטעם) תוֹתָן וְעוֹד מלים מקובלות ביותר, שהתרגלו לבטאן בשווא (לפני הסימת פן).

הא' בלאו: אני מצטער שהייתה כאן אי-הבנה. אם הצעת רוב הוועדה הייתה מתקבלת, אפשר היה להגיש הסתייגות. אבל הייתה כאן החלטה של הרוב, להטיל שווא, על כן אין מה להוסיף. נדמה לי שאין צורך להצביע בעניין תְּבוּסְתָּו, כי ממילא החלטנו לשים כאן שווא: תְּבוּסְתָּו.

אנחנו מגיעים לסעיף ג' ואנחנו כאן במצב דומה: (ג) שמות בעלי סיומת "תן" שאין כנגדם שמות המסתיימים ב"סה", והציעה הוועדה, שאלו ייחשבו על משקל פְּעֻלְתָּו, כגון: גְּבַרְתָּו, כְּרַסְתָּו, פְּעֻלְתָּו, קְבַסְתָּו, רְעַבְתָּו, שְׁכַלְתָּו.

הא' אבן-שושן: מה דינה של המלה "כְּלֶכֶלֶן"? בשווא או בקמץ?

הא' בלאו: לפי מה שהצבעת, כְּלֶכֶלֶן יהיה בשווא. בסעיף ג' עלינו לדון בנפרד, כי הצעת הוועדה כאן אינה לגזור את המלים האלה משמות, אלא לבנות את המלים האלה במשקל מיוחד. הוועדה ידעה שיש מסורות שונות לגבי מלים אלו, ולמרות זאת הייתה צריכה להחליט כדי לאחד את המלים האלה. הצעת הוועדה הייתה, שמלים המסתיימות ב"-תן", ואין כנגדן שמות המסתיימים בצורת נקבה, לגביהן ייקבע משקל כמו בפְּעֻלְתָּן. המלה הידועה ביותר היא "רעבתן", והשאלה היא איך לבטא אותה. המלה נמצאת כבר במשנה בצורה ידועה בארמית, וכנראה כאן ההשפעה של הארמית עברה לעברית. על כל פנים הוועדה מציעה לבנות שמות אלה על משקל פְּעֻלְתָּן, רוצה לומר: גְּבַרְתָּן, קְרִסְתָּן, רְעַבְתָּן וּשְׁכֻלְתָּן. זו הייתה הצעת הוועדה.

הא' אירמאי: ברצוני להעיר שוב, שלכלל זה מצטרף חריג, כדוגמת נְחֻשְׁתָּן מהמלה נְחֻשֵׁת.

הא' בלאו: זוהי מלה במשקל נקבה, ואילו אנו מדברים על מלים שביסודן אינן מסתיימות בקמץ ה"א.

הא' אירמאי: המלה "נחוששת" נגזרה מ"נחוששת", שאינה מסתיימת בקמץ ה"א. כדי שהכלל יחול גם לגבי המלה נחוששת, אני מציע להוסיף "או תי"ו נקבה".

הא' בן-חיים: יש כאן רק דמיון אופטי ולא יותר. צריך להבחין בין הֶסֶן של נחוששת הגזור מ"נחוששת", כשם שֶׁעֲקַלְתָּן גזור מ"עֲקַלְה". אלה אינם נושא דיונונו. אנו מדברים על מלים בעלות סופית "-תן".

בסעיף ג' יש כאן דבר אופייני. גְּבַרְתָּן אינה גזורה מהמלה גְּבַרְתָּ, אלא מהמלה גְּבַר. וברור שהמלה קְרִסְתָּן גזורה מהמלה קְרִס, ואין "כרסה" בלשון. אלה מלמדים, שמן הסופית "-תן" המוספת על שם נקבה בעל סופית "סה" נוצרה סופית חדשה, והיא "-תן", המוספת על כל שם שהוא. דבר זה נוצר בארמית ואולי ממנה עבר לעברית. לכן יש לנו עֲנֻתָּן וגֵּאֻתָּן בשווא. אלו מלים שיש עליהן עדות. מה שמוצע כאן להחליט במליאה הוא, אם תיקבע לדפוס צורת גְּבַרְתָּן או גְּבַרְתָּן, רְעַבְתָּן או רְעַבְתָּן? העדות היחידה המנוקדת במשנה היא לא-שווא מתחת לאות הראשונה, במלה "רעבתן". אבל אין לנו מסורת קבועה בשאר השמות. למשל, במילון של בן-יהודה הוא כותב: קְרִסְתָּן, ואחרים אומרים: קְרִסְתָּן. נראה שכל הכרעה שתוכרע במליאה לכאן או לכאן לא תחטא לא ללשון היום ולא למסורת הלשון בעבר.

הא' אבן-שושן: אני מציע לשנות בסעיף ג' את הניסוח ולא לכתוב: "שמות בעלי סיומת -תן, שאין כנגדם שמות המסתיימים בֶּסָה או בתי"ו הנקבה", מכיוון שזה לא כל כך ברור לשומע, אלא לכתוב זאת בצורה יותר פשוטה: שמות בעלי שלושה עיצורים בתוספת -תן, הצורה תהיה...

הא' בלאו: זה לא טוב, אם אתה אומר שלושה עיצורים בתאווה...

הא' אבן-שושן: אלה שלושה עיצורי שורש, וזה מופיע כמו שאפתן.

הא' בלאו: אורווה אינה משקפת שלוש אותיות השורש?

הא' **אבן-שושן**: אני מתכוון לעיצורים של פעלים רגילים, בדרך כלל מגזרת השלמים.

הא' **בן-חיים**: יש לנו כלל: לאחר שהמליאה קובעת, חוזר העניין אל הוועדה לשם הניסוח האחרון. אם נפלה הצעת הוועדה במליאה - על הוועדה לנסח את הצעתה בניסוח חדש.

הא' **בלאו**: הא' אבן-שושן יושב בוועדה והוא יהיה הנאמן מטעם המליאה. מבחינה פורמאלית אני צריך להביא הצעה זו לפניכם.

הא' **ברוידא**: אני מציע להוסיף כאן את המלה "בדרך-כלל", שכן אפשר לומר כרסתן וגם כרסתן, וכן שְׁכֶלְתָן וּשְׁכָלְתָן. לכן אין אכיפה טוטאלית.

הא' **בלאו**: אני מעמיד להצבעה את שתי ההצעות: הצעת הוועדה מצד אחד, וההצעה להוסיף את המלה: "בדרך-כלל", מצד שני.

הצבעה

- בעד הצעת הוועדה - 25
- בעד הסופת המלה "בדרך-כלל" - 3
- נגד הוספת המלה "בדרך-כלל" - 10

הצעת הוועדה נתקבלה.

ה.

הא' **בלאו**: הד"ר פלורסהיים בא לכאן כדי שנוכל לדון על שני מונחים של דמוגרפיה, שלא כל כך הבינונו אותם.

הא' **זותן**: הצעה לסדר היום: בסדר היום שלנו ישנו עוד עניין אחד של דקדוק, והוא ניקודן של מלים לועזיות.

הא' **בלאו**: זה נושא ארוך ולא נדון בזה היום.

הא' **זותן**: אני מבקש שהחומר יישלח לחברים בחוזר, לפני שיועמד לדיון במליאה. לפי מיטב ידיעתי החומר בנושא זה לא הופץ. עוד לא הייתה הזדמנות לחברים להרהר בו ולחשוב עליו, ואין להביאו כך למליאה. אני מבקש שהחוזר יישלח.

הא' **בלאו**: קיבלת את החומר הזה כאן, ואני מכריז עליו כחומר שחולק ונשלח. ברצוני להסביר מה קרה. תחילה דנה בנושא הוועדה, ואחר כך הוא הגיע לשני הוועדים. אז ראינו שלפנינו דבר החייב לבוא לפני המליאה, כי יש כאן עניין עקרוני. הנושא נדון פעמים אין ספור, ואין לנו בררה אלא להביאו למליאה. ומשום טבעו של החומר יהיה בו ממילא דיון מרתוני.

הא' דותן: כבר היו דברים מעולם. זו אינה הפעם הראשונה שחומר מסובך מובא לדין. היו כללי התעתיק וכללי הכתיב. דווקא בחומר כזה יש להכין את הדין היטב לפני המליאה. כל מה שאני אומר הוא, שכללי הניקוד של מלים לועזיות לא נתמצו עדיין, בוועדה עצמה, לפני שהובאו למליאה. אני חוזר על בקשתי, שיישלח חוזר וייתן לחברים להעיר הערות, הוועדה תדון בהערות ותתחשב בהן, ותשלח הודעת סיכום. זה נוהל העבודה באקדמיה. בחומר הזה עדיין לא מוצה כל התהליך האמור.

הא' בלאו: הנושא כבר נדון בשני הוועדים וגם אתה השתתפת שם.

הא' דותן: זה היה לפני שני הוועדים, וגם שם לא נדון. הוועדה עצמה צריכה להפיץ את החומר ולשמוע את דעות החברים. כך הנוהג. לא ייתכן שחומר יובא לראשונה לעיון החברים בישיבת המליאה.

הגב' בהט: בדרך-כלל אנו שולחים חוזר כדי לקבל את הערות החברים. חוזר זה אינו ככל החוזרים, משום שהאפשרויות נתמצו בוועדה, ונראה לנו, שהכרח לדון על הבעיה כולה במליאה. מכיוון שאין דנים בחוזר זה היום, אני פונה לחברים שיש להם הערות, אשר ראוי לדעתם לדון בהן דיון מוקדם בוועדה, שיזדרזו לשלוח הערות אלו בכתב. עברו כשבועיים מאז נשלח החוזר וגם הא' דותן קיבל אותו, ולא נתקבלו עד עתה הערות ממנו.

הא' בלאו: אנחנו עוברים לסעיף ה' בסדר היום: מונחי דמוגרפיה. הדברים לא כל כך ברורים והיו אפילו הפתעות בוועדה.

הא' פלורסהיים: מדובר במונח הלועזי "אוטוכטונוס", ואיני מבין את ההתלבטות בין "בן קדמוני המקום" ובין "בן קדמוני הארץ". הייתי מבקש לקבל כאן הבהרה.

הא' בלאו: המונח "בן קדמוני הארץ" נראה לוועדה יותר מדי פיוטי, ואילו המונח "בן קדמוני המקום" נראה פרוזאי יותר.

הא' פלורסהיים: אין לנו התנגדות שהמליאה תקבל את המונח המקובל עליה יותר.

הא' מיקס: המונח "בן קדמוני המקום" אינו לדעתי תרגום של "אוטוכטונוס", כי "כתון" פירושו ביוונית: אדמה. לפי עניות דעתי כדאי להכניס פה את הביטוי: "בר ארקא", וזה תרגום של "בן הארץ", כלומר בן המקום הזה, ו"קדמוני" כאחד. לא נראית בעיניי ההצעה "בן קדמוני המקום" או "בן קדמוני הארץ".

הא' מגד: אם אני מבין נכון, המונח הזה הוא כמו שמתכוונים ב"אבוריגינאל".

הא' פלורסהיים: עד כמה שאני מבין, המושג "אבוריגינאל" מתייחס לשבטים פרימיטיביים.

הא' מגד: באחת הישיבות הקודמות הוצע המונח: בן קדמוני הארץ. אני חושב ששתי הצורות אינן באות בחשבון בכלל, כי הן לא שימושיות. אי-אפשר להשתמש בשלוש מלים כל כך ארוכות בשביל מלה אחת בתוך משפט; מוכרחים למצוא משהו קצר. אם אנחנו יכולים לקבל כאן מן הארמית, הייתי מציע: בר קדמא או קדמונאי.

הא' בלאו: האם הכוונה לכל בני האדם שנולדו באותה ארץ?

הא' מורג: גם לי נראה שהמונח "בן קדמוני המקום" אינו מתאים מסיבה פשוטה: הכוונה היא לבני אזור גדול ביחס, ואילו המלה "מקום" מציינת היום דווקא אזור מוגבל בשטחו.

השאלה היא אף זו: האם מתכוונים ל"אבוריגינאל" או ל"אוטוכתונוס"? אם מתכוונים ל"אבוריגינאל" נראה לי שהמונח "קדמוני" מתאים; אם הכוונה למונח כולל נראה לי לתמוך בהצעה "בר קדמא".

הא' אירמאי: לדעתי הובא לפנינו מידע לא שלם. מילון מונחי הדמוגרפיה מבוסס על מילון שהאקדמיה תרגמה מתרגום אנגלי מיושן של מקור צרפתי, ושם כתוב בפירוש aboriginal or autochthonous, כלומר שבמילון זה אין הבדל בין שני המונחים האנגליים.

הא' פלורסהיים: אני רוצה להביא לפניכם את המקור בצרפתית ובאנגלית, ובו יש יותר אפשרויות. המונח הוא יותר רחב מאשר "אבוריגינאל" (קורא באנגלית מהספר).

הא' בלאו: מה עוד מציינ המונח? האם "צבר" יהיה כלול בזה?

הא' פלורסהיים: זה יהיה קצת מוגזם. בכלל, אין זה מונח שמשמשים בו כל כך הרבה בשימוש יום-יומי.

הא' איתן: קיבלתי עכשיו את הספר האנגלי, ואני רואה כאן את המונח במקור. פה יש לא שני מונחים אנגליים, אלא שלושה: indigenus, aboriginal, autochthonous, ולפי ההגדרה aboriginal מיוחד לעמים פרימיטיביים.

הא' בלאו: מה שאנו רוצים לתרגם אינו מכוון לעמים פרימיטיביים.

הא' איתן: ההצעה הכתובה, כאן, שהיא הצעת הוועדה, טובה בעיניי. אבל אני מציע להתחשב גם בשימוש היום-יומי העיתונאי; כדאי למצוא ליד הצעת הוועדה ביטוי קצר יותר, ואולי במקום "בן קדמוני המקום" פשוט: "קדמוני".

הא' מדן: גם איש נורבגי, היושב בישראל, הוא בן קדמונים, ואינו "אוטוכתונו" בארץ הזאת.

הגב' הראבן: אני חוששת שאנחנו, בדיון הזה, הושפענו מאוד מהסוציולוגיה המערבית, כי כל הפירושים ששמענו עד עכשיו הם פירושים המקובלים בשפות האנגלו-סאקסיות. מי שקורא ספרות, או עיתונים וכתבי עת תרבותיים העוסקים באמנות, היוצאים לאור בשפות הסלבויות, למשל, רואה שיש שם שימוש נרחב מאוד במלה "אוטוכתונוס" כמושג אחר, ושם מדובר על תרבות אוטוכתונית בעיקר כאשר הכוונה היא לתרבות המקום, להבדיל מהתרבות המיובאת; התרבות השורשית לעומת התרבות המיובאת. לכן, אם עוסקים בתרבות של בני הארץ, אני מציעה למצוא משהו יותר פשוט, ששייך למקום הרבה יותר מאשר לזמן.

הא' פלורסהיים: אנחנו עוסקים פה במושגים דמוגרפיים. יכול להיות שהשימושים בעולם הם קצת אחרים. למען האמת איננו מכירים כל כך את המלה הזאת, כי היא איננה שימושית ביותר.

הגב' הראבן: אני חוזרת על הצעתי, להצמיד את המלה הרבה יותר למקום ופחות לזמן.

הא' ברוידא: אלמלא הייתי חושש מערבוב פוליטיקה הייתי מציע לנקוט לשון שנקט חוסין, השריף של מְכָה, זקנו של המלך חוסין בימינו. הוא כינה את היהודים הבאים לארץ-ישראל מן הגלות בשם "אבנייהי אלאצליין" (= "בניה השורשיים"). שום מונח לא יהיה חופף את מלוא הצרכים והגוונים האפשריים. על כל פנים אינו נראה לי מונח נמלץ ומסורבל כמו "בן קדמוני הארץ", שאינו לפי הסגנון במערכת המונחים המקובלת. אני חוזר ומציע את הצעתי מהוועדה כדי לקבל תמיכה נוספת: "קדמונאי" או "בן קדמונים".

הא' בלאו: הא' מגד הציע זאת.

הא' אמיר: למעשה כבר עמדה הגב' הראבן על השימוש במונחים אלה בשפות שאינן אנגלו-סאקסיות. גם בצרפתית "אוטוכתונוס" פירושו יצירה מקומית או איש מקומי או ציבורי מקומי, להבדיל ממהגר או אורח לשעה או משהו מיובא. בהוראה זו השתרש אצלנו, במידה ידועה, המונח "ילידי".
בביקורת הספרותית, כאשר מדברים על ספרות הנכתבת בארץ, יש מבדילים בין ספרות "ילידית" לספרות אחרת.

הא' מורג: ילידים משמע נייטיבס, וזה אינו מתאים לענייננו.

הא' אמיר: אחד המקורות לשימוש זה דווקא הוא הסופר איתמר יעוז-קסט, יוצא הונגריה, והוא מרבה להבחין בין ספרות של ילידי הארץ לבין ספרות הכתובה בידי ילידי חוץ. האם לא כדאי לחשוב על נייטיב, כלומר "יליד", לצורך עניין זה שלפנינו?

הא' בלאו: בדמוגרפיה המונח הזה תפוס.

הא' אמיר: כאן יש להבחין גם בין "אבוריגינאל" לבין "אוטוכתונוס". "אוטוכתונוס" יכול להישאר, לגבי "אבוריגינאל" מתבקשת הגדרה אחרת.

הא' מנצור: נאמר כאן שהמונח הזה אינו משמש בדמוגרפיה אלא לעתים רחוקות מאוד. לכן אני מציע להשאיר את המלה הלועזית: "אוטוכתונוס".

הא' מורג: אז צריך יהיה לנקד.

הא' בלאו: עוד נדבר על ניקוד מלים לועזיות.

הא' מלצר: אני מציע להקהות קצת את האופי הפיזי של המונח "קדמוני הארץ" ולהגיד "קדומי הארץ". זה לא כל כך פיזי.

הא' אבן-שושן: צורה זאת נשמעת פיזית עוד יותר...

הא' בלאו: יש לנו כאן בין ההצעות גם הצעה להשאיר את המונח "אוטוכתונוס". נוסף לזה יש הצעה למונח "בן ראשונים"; "בר קדמא" וגם "קדמונאי".

הא' מדן: כל ההצעות מסוג "בן קדמונים" אינן אומרות מה שהמלה רוצה לומר. כבר אמרתי קודם, שגם איש מנורבגיה החי היום במדינת ישראל הוא בן קדמונים, כי הוריו לא נולדו היום, ואף הוא מבני נח. כאן הכוונה לבן התושבים הקדמונים של אותה הארץ. לכן אי-אפשר לוותר על המלה שמציינת את המקום, בין שהכוונה לארץ, או לעיר, או לעיירה. היא חשובה הרבה יותר מן הקדמוניות.

הא' בלאו: אינני מסכים לזה. כמו שכל ביטוי אפשר לקצר, גם את זה אפשר לקצר. אם ישתמשו במונח הזה בדמוגרפיה יבינו למה הכוונה.

הא' פלורסהיים: אני נוטה למושג של "בן קדמוני המקום", בהתאם להצעת הוועדה.

הא' בר-אשר: ברצוני לדבר בשבחה של ההצעה "בר אתרא". צריך להדגיש את המלה שמציינת את המקום יותר מאשר זו המציינת את הזמן. יש כאן חברים שלבם גם במלים ארמיות, ואיני מבין, מה הפסול במונח "בר אתרא"?

הא' בלאו: אני מציע שנצביע, ונצביע קודם כול על הצעת הוועדה.

הא' בן-חיים: אני מציע למנות את כל ההצעות שעליהן עומדים להצביע.

הא' בלאו: (1) בן קדמוני המקום; (2) בן קדמוני הארץ; (3) בן ראשונים; (4) בר אתרא; (5) קדמונאי; (6) בן הקדמונים; (7) אוטוכתון. אני מבקש ממר פלורסהיים, אם יש לו וטו לגבי ביטוי מסוים, לומר לנו, כי לא נוכל לבחור משהו, שאנשי הדמוגרפיה אינם מקבלים.

הצבעה

12 -	בעד ההצעה: בן קדמוני המקום
7 -	בעד ההצעה: בן קדמוני הארץ
1 -	בעד ההצעה: בן ראשונים
9 -	בעד ההצעה: בר אתרא
1 -	בעד ההצעה: בן קדומים
10 -	בעד ההצעה: אוטוכתון
6 -	בעד ההצעה: קדמונאי

נתקבלה ההצעה למונח: "בן קדמוני המקום".

הא' בלאו: אני מבקש מהא' פלורסהיים להסביר את המונח "סניילי" כפי שמשמשים בו בדמוגרפיה, ולא בפסיכולוגיה.

הא' פלורסהיים: סניליות מציינת לא רק מצב של אדם זקן אלא גם של חולשה; ואילו זקנה זהו דבר אחר. סניליות היא גם סיבתו של מוות וגם חולשה פנימית. אין היא רק זקנה.

הא' מיקם: אנחנו מתברכים בשיבה ובזקנה, ופתאום אני רואה כאן ש"סניליות" היא זקנה. השתוממתי על כך מאוד: אילו באו והציעו "תשישות של זקנה" הייתי מבין - ובאמת "סנילי" צריך להיקרא כל אדם שיש בו סימני תשישות של זקנה; אבל זקנה עצמה עדיין אינה סניליות.

הא' בלאו: ברצוני להסביר מה קורה. הובא לפנינו המונח "חולשת זקנה", אבל באותה ישיבה שדנו בכך הוסבר לנו, שהכוונה לזקנה, ולא לחולשת זקנה. אני עכשיו יודע שאיני מבין למה הכוונה.

הא' פלורסהיים: כתוב כאן באנגלית: (קורא). כלומר, יש לפעמים שאם במקרה מוות אינם יכולים, מסיבה כל שהיא, להבחין בסיבת המוות, כותבים חולשת זקנה. (הא' בלאו: האם צריך להוסיף 'חולשה'?) זקנה בלבד אינה סניליות. סניליות היא אחת מסיבות המוות, והיא סיבה לחולשה, אבל זקנה איננה סיבת מוות ואינה חולשה.

הא' פורת: על פי 'ועיני ישראל כבדו מזקן', אולי אפשר לתרגם סניליות לזקן.

הא' אירמאי: כל הבלבול הוא בזה, שנאלצנו להסתמך על ספר שאין בו הגדרות מדויקות ושהוא תרגום לא טוב מצרפתית. המלה סניליות מתארת מצב של חולשה מסוימת התוקפת זקנים, בדרך כלל, אם כי נפגעים ממנה גם צעירים בני 30 או 40. התופעה תלויה בהסתיידות העורקים, שינויים במוח וכו'. ברוב המקרים הדבר קשור בתשישות, אבל לא תמיד תשישות של זקנה. זה יכול להיות למשל שינוי אורגני באדם. אני מציע להשתמש כאן במלה סניליות גם בעברית. אני מציע להשאיר סניליות. מלה מקובלת שאינה טעונה תרגום לא-מדויק.

הא' מלצר: אפשר לכתוב חולשת זקנה, והמלה חולשה בסוגריים, כי לפעמים מספיק לכתוב זקנה.

הא' בלאו: אני מסכים למונח זקן בהתאם להצעתו של הא' פורת. אנחנו צריכים בדין הזה להשתחרר מהמונח סניליות, כפי שמשמשים בו בדיבור. מדובר פה על כך, שאדם בעל כושר מחשבתי עילאי יכול גם כן למות מסניליות.

הא' פלורסהיים: קשה לתאר אדם שהוא בריא בגופו כסנילי, אבל אפשר לתאר כך אדם שאינו בריא במוחו.

הא' אלדר: אני מציע את המונח חלושה, ע"ס הכתוב בשמ' לב, יח: "קול ענות חלושה", שנתפרש בידי ר' יונה אבן גינאת, הראב"ע ואחרים, כשם עצם (על משקל גבורה).

הא' מיקם: אני מציע את המונח "תששת".

הא' ברוידא: קודם כל הערה למנהלת הבית: אני מציע להתקין כאן כמה מיקרופונים, כדי שלא נעמוד במצב כזה, שאין שומעים בצד זה את הנאמר בצד האחר. לעצם העניין, לא נימלט מלחפש מלה עברית לסניליות. כפי שהוסבר לנו אין כאן רק עניין של גיל, אם כי, כמובן, זה יכול להיות חופף לגיל. ואולם המלה סניליות בכל זאת קשורה לזקנה. לפנינו אפוא שתי אפשרויות: או שנייחד לכך את הצורה "תשיש", או שנגזור מן השורש זיקץ גוון כמו 'זקנוני', 'זקנוניות', ל-senilis, שנגזר מן senex.

הא' רצהבי: על משקל 'פעלות' אני מציע 'תשות'.

הא' בן־חיים: אותו הדיון היה בשני הוועדים. מתברר שהמלה סניליות משתמעת לשני עניינים שונים. יש סניליות שפירושה מצב הזקנה. לזה מתאים השם 'זקן' יפה. ויש סניליות שפירושה ניוון החל בדרך כלל בזקנים, אבל יקרה גם באנשים שאינם זקנים. לזה "זקן" אינו מתאים. אם אנו באים לתרגם לעברית מונח אנגלי הסובל שני עניינים שונים ואין לנו בעברית מלה שאף היא סובלת שני עניינים שונים, עלינו לדעת מה אנו מתרגמים. אם מדובר במונח רפואה, אני מזכיר, שיש לנו ועדה למונחים רפואיים, ואיני חושב שאנחנו רשאים לקבוע מבלי להיוועץ בוועדה זו. איני חושב שאפשר לקבוע את המונח עכשיו. אני מציע לא לקבל היום החלטה בדבר.

הא' פלורסהיים: כדברי הא' בן־חיים, כבר דיברנו על זה, וכאשר דנו בתרגום של המונח סניליות אמרו שאין זה עניין רק לאנשים זקנים, כי זו היא מחלה גם של אלה שאינם זקנים. (קורא מהספה) לכן ביקשנו לא לקרוא לזה זקנה.

הא' דותן: (מבקש להציע הצעה לסדר היום).

הא' איתן: בספר לא מדובר על מחלה, אלא מדובר על זקנה ועל סיבות לא־ברורות אחרות למוות.

הא' מגד: אבל כאן המונח הוא לגבי דמוגרפיה.

הא' דותן: בעקבות דברי הא' בן־חיים אני מציע לדון בדברים בוועדה למונחי הרפואה, שהיא הוועדה המקצועית המתאימה לנושא זה. (הא' בלאו: האם אתה יודע כמה פעמים כבר דנו בזה בוועדה?)

אני מציע להעביר את העניין לוועדה ולהפסיק את הדיון כאן. אם יהיה צורך, זה יחזור לכאן, אבל רק אחרי בירור ממצה בוועדה המתאימה.

הא' בלאו: אם נצטרך לדון בזה שוב, כל הדיון שהיה היום יחזור.

הגב' בהט: בעקבות הדיון כאן צריך לקבל החלטה סופית. מכיוון שאין הסכמה כזאת אפשרית במליאה עכשיו, אני מציעה להעביר את השאלה לוועדה לענייני רפואה, אף על פי שמומחיה אינם נזקקים לשאלה זו דווקא. על פיהם יוחלט דבר.

הא' בלאו: אני מעמיד את ההצעה להצבעה.

הצבעה

בעד ההצעה להעביר את הדיון לוועדה למונחי הרפואה – רוב קולות
 1 – בעד ההצעה להמשיך בדיון

הדיון הועבר לוועדה למונחי רפואה.